

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เข้าใจถึงพิธีกรรมทั้งในด้านแนวคิด รูปแบบ และเนื้อหา ตลอดจนความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมและความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่มีผู้ศึกษาไว้ในด้านต่างๆ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการวิเคราะห์ต่อไป เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องแบ่งออกได้ดังนี้

1. เอกสารเกี่ยวกับวัฒนธรรม
2. เอกสารเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม
3. เอกสารเกี่ยวกับพิธีกรรม
4. เอกสารเกี่ยวกับการบวช
5. งานวิจัยเกี่ยวกับวัฒนธรรม
6. งานวิจัยเกี่ยวกับพิธีกรรมการบวช

1. เอกสารเกี่ยวกับวัฒนธรรม

นักวิชาการได้กล่าวถึงวัฒนธรรมในแง่มุมต่างๆ ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น ความหมายของวัฒนธรรม ลักษณะของวัฒนธรรมและประเภทของวัฒนธรรม ดังนี้

1.1 ความหมายของวัฒนธรรม

ความหมายของวัฒนธรรม ได้มีผู้ให้ความหมายและมุมมองต่างๆ ดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2542 หน้า 1058) ให้คำจำกัดความ “วัฒนธรรม” ว่า ความเจริญงอกงามรุ่งเรือง เพราะฉะนั้นวัฒนธรรมก็คือธรรมที่ทำให้เจริญงอกงาม สิ่งที่ทำให้ความเจริญงอกงามให้แก่หมู่คณะ เช่น วัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมในการแต่งกาย วิถีชีวิตของหมู่คณะ เช่น วัฒนธรรมพื้นบ้าน วัฒนธรรมชาวเขา เป็นต้น แต่ความหมายทางมนุษยวิทยานั้น วัฒนธรรมมีขอบเขตกว้างกว่านี้มาก นักมานุษยวิทยาที่มีชื่อเสียงในสมัยแรกๆ ได้ให้คำจำกัดความของวัฒนธรรมว่า “วัฒนธรรมคือสิ่งรวมทั้งหมดที่สลับซับซ้อน ประกอบไปด้วยความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ ศิลธรรม กฎหมาย ขนบธรรมเนียมประเพณีและความสามารถอื่นๆ รวมทั้งอุปนิสัยของมนุษย์ในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม”

กรรณิการ์ สุขเกษม (2524 หน้า 42) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรม ว่า วัฒนธรรม ถอดศัพท์มาจาก "Culture" ของภาษาอังกฤษซึ่งมีรากศัพท์มาจาก "Culture" ในภาษาละติน มีความหมายว่า การเพาะปลูกหรือการปลูกฝัง อธิบายได้ว่ามนุษย์เป็นผู้ได้รับการปลูกฝังอบรม บ่มนิสัยให้เกิดความเจริญงอกงามในชีวิตของตน ครอบครัวและสังคม

รัชนิกร เศรษฐโร (2536 หน้า 119) ได้อธิบายความหมายของวัฒนธรรมว่า หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่สังคมนิยมยกย่องว่าดีงาม เพราะ วัฒนธรรม คือ เจริญหรืองอกงาม และธรรม คือ คุณความดี วัฒนธรรม จึงหมายความว่า ขนบธรรมเนียม ประเพณี วิธีการและผลงานสร้างสรรค์ ต่างๆ อันเป็นกิจกรรมที่ "เจริญ"

นิพนธ์ สุขสวัสดิ์ (2520 หน้า 317) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมว่า คือ การปลูก ฝังความเจริญงอกงาม การอบรมเลี้ยงดู ความดีงามและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของกลุ่มชน ในสังคม โดยได้แยกคำว่าวัฒนธรรมออกเพื่อพิจารณาความหมายดังนี้ "วัฒนธรรม" แปลว่า เจริญ งอกงามยั่งยืน ถาวร "ธรรม" หมายถึง กฎ ระเบียบข้อบังคับ

ไพฑูรย์ มีกุล (2520 หน้า 5) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้ว่า วัฒนธรรม เป็นวิถีการดำเนินชีวิตของคนในสังคม เป็นแบบแผนการประพฤติปฏิบัติและการแสดงออกซึ่ง ความรู้สึกนึกคิดในสถานการณ์ต่างๆ ที่สมาชิกในสังคมเดียวกันสามารถเข้าใจและมีความซาบซึ้ง ร่วมกัน

ประสิทธิ์ กาพย์กลอน (2518 หน้า 3 – 4) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมว่า หมายถึง วิถีแนวทางเป็นแบบฉบับของการดำรงชีวิต ซึ่งก่อให้เกิดความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียว ก้าวหน้าของชาติและศีลธรรมอันดีของประชาชน

สุภัตรา สุภาพ (2516 หน้า 51) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรม ว่า วัฒนธรรม มีความหมายครอบคลุมถึงทุกสิ่งทุกอย่าง ที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมของกลุ่มใด กลุ่มหนึ่ง หรือสังคมใดสังคมหนึ่ง มนุษย์ได้คิดสร้างระเบียบกฎเกณฑ์วิถีในการปฏิบัติ การจัดระเบียบตลอดจนระบบความเชื่อ ความนิยม ความรู้และเทคโนโลยีต่างๆ ในการควบคุม และให้ประโยชน์จากธรรมชาติที่มนุษย์อาศัยอยู่

อาานนท์ อาภาภิรมย์ (2517 หน้า 22) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรม ว่า หมายถึง แนวทางแห่งพฤติกรรมอันเกิดจากการเรียนรู้ กล่าวคือ วัฒนธรรมเป็นพฤติกรรมที่มีการ เรียนรู้กันได้ (learned Ways of Behavior) วัฒนธรรมมิใช่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองโดยปราศจากการ เรียนรู้มาก่อน อธิบายได้ว่า เมื่อขบวนการเรียนรู้เกิดขึ้นจากการที่บุคคลติดต่อกับบุคคลอื่นใน สถานะที่เป็นสมาชิกของสังคมนั้น วัฒนธรรมจึงเป็นผลของการถ่ายทอดและการเรียนรู้ เครื่องมือ

ที่ใช้ในขบวนการดังกล่าวก็คือ การสื่อสารโดยใช้สัญลักษณ์ (Symbolic Communication) ได้แก่ การที่คนเรามีภาษาใช้ที่แน่นอน ซึ่งมีส่วนช่วยให้การถ่ายทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นก่อนมายังคนรุ่นหลังๆ ดำเนินสืบต่อกันมาได้ขาดสาย เพราะฉะนั้น วัฒนธรรมจึงมีลักษณะเป็นมรดกแห่งสังคม (Social Heritage) คำว่ามรดกแห่งสังคมจึงเป็นอีกชื่อหนึ่งของวัฒนธรรม การรับเอามรดกสังคมไว้ได้ก็ด้วยมีผู้อื่นถ่ายทอดให้ ด้วยบันทึกเป็นหนังสือขึ้นไว้ ด้วยการอบรมสั่งสอนให้หรือ ด้วยการเอาอย่างกัน โดยเหตุที่การถ่ายทอดทางสังคมมีลักษณะสืบต่อกันมา วัฒนธรรมจึงเรียกชื่อได้อีกอย่างหนึ่งว่า ปรัมปราประเพณี (Tradition)

ตามที่กล่าวมานี้จะเห็นว่าวัฒนธรรมมีความหมายเป็นหลายนัย เมื่อกล่าวกันเป็นสามัญในคำว่าวัฒนธรรม อาจนึกไปถึงเรื่องการแต่งกาย เรื่องศิลปะ เรื่องวาจาหรือกิจกรรมารยาท ดังนี้เป็นต้น ซึ่งไม่ใช่เป็นวัฒนธรรมทั้งหมด แต่เป็นเพียงวัฒนธรรมทางศิลปะและวัฒนธรรมทางภาษาเท่านั้น ซึ่งรวมทั้งหมดนั้นก็ป็นวัฒนธรรมด้วยกัน หากแต่แยกเพื่อจะเน้นให้เห็นเด่นชัดขึ้นเท่านั้น

ยทธ ศักดิ์เดชยนต์ (2515 หน้า 49) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรม ว่า วัฒนธรรม ได้แก่วิถีดำเนินชีวิตของกลุ่มคน ซึ่งรวมถึงขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเคยชิน ความเชื่อและค่านิยม การมีวัฒนธรรมร่วมกันเป็นสิ่งผูกมัดให้สมาชิกทั้งหลายรวมเป็นสังคมเดียวกัน

งามพิศ สัตย์สงวน (2532 หน้า 25 - 27) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรม ว่า วัฒนธรรม (Culture) มาจากรากศัพท์ภาษาละติน 2 คำคือ Colere แปลว่า ปลูกฝังหรือสั่งสอน และคำว่า Cultus แปลว่า การปลูกฝังหรือการอบรม เมื่อรวมกันก็จะได้คำว่าวัฒนธรรม ในภาษาอังกฤษ ซึ่งเมื่อใช้ในความหมายที่กว้างจะหมายถึงกระบวนการเรียนรู้ที่ตกทอดเป็นมรดกทางสังคม การเรียนรู้ถ่ายทอดทางสังคม เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมาเป็นแนวทางปฏิบัติและเพิ่มมิติทางวัฒนธรรมคือ ระบบสัญลักษณ์ขึ้นมา วัฒนธรรมคือแบบแผนพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ที่ค่อยๆ เปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ และยังรวมถึงผลผลิตที่เกิดจากการเรียนรู้เช่น ทักษะ คติ ค่านิยม สิ่งของต่างๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นและความรู้ที่มีอยู่ร่วมกันในกลุ่มชนหนึ่ง และมีการถ่ายทอดไปยังสมาชิกคนอื่นๆ ในสังคม

บุญเทียน ทองประสาน (2536 หน้า 31) ได้กล่าวถึงความหมายและความสำคัญของวัฒนธรรมว่า เราศึกษาวัฒนธรรมก็เพื่อให้เข้าใจวิถีชีวิตทั้งหมดของประชาชน เพื่อให้เข้าใจถึง "พลัง" ที่มีอยู่ในชุมชนซึ่งแสดงให้เห็นว่า วัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชนคือ ระบบคุณค่า มีความสัมพันธ์กันเป็นโครงสร้าง มีผลต่อพฤติกรรมของคนในชุมชนนั้นๆ

ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2523 หน้า 1-4) กล่าวถึงวัฒนธรรมว่าเป็น “ระบบคิด” ซึ่งระบบคิดเป็นสิ่งที่ควบคุมพฤติกรรมของคน เมื่อระบบคิดของคนเปลี่ยนแปลงไป พฤติกรรมของคนก็เปลี่ยนตามไปด้วย

กล่าวโดยสรุป วัฒนธรรมเป็นแบบแผน แนวทางในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ทำให้เกิดการพัฒนาขึ้นหรือเจริญงอกงามขึ้น เป็นแนวทางของการดำรงชีวิตเป็นแบบฉบับของสังคมใดสังคมหนึ่ง และยังหมายถึงการปลูกฝังสิ่งที่ดีงามนั้นไปสู่อนุชนต่อไป วัฒนธรรมจึงเป็นผลของการถ่ายทอดและการเรียนรู้

1.2 ลักษณะของวัฒนธรรม

วัฒนธรรม เป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อชีวิตมนุษย์ ดังนั้นมนุษย์จึงต้องเรียนรู้วัฒนธรรม เพื่อการพัฒนาชีวิต พัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้น ซึ่งนักวิชาการได้แสดงความคิดเห็นถึงลักษณะของวัฒนธรรมไว้ดังนี้

งามพิศ สัตย์สงวน (2528 หน้า 27) ได้กล่าวถึงลักษณะของวัฒนธรรม ว่า วัฒนธรรม คือ พฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้สิ่งต่างๆ เริ่มตั้งแต่เกิดไปเรื่อยๆ จนวันตาย กระบวนการเรียนรู้วัฒนธรรมของมนุษย์ที่ถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่งเรียกว่า “การขัดเกลาทางสังคม” หรือการรับวัฒนธรรม

นียบพรรณ วรรณศิริ (2542 หน้า 44 – 43) ได้แบ่งลักษณะของวัฒนธรรมไว้ 4 ประการดังนี้

1. วัฒนธรรมเป็นผลผลิตของระบบความคิดของมนุษย์
2. วัฒนธรรมสามารถเปลี่ยนแปลงได้ไม่ใช่สิ่งที่คงที่ตายตัว
3. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่บุคคลได้มาด้วยการเรียนรู้
4. วัฒนธรรมเป็นสมบัติส่วนรวมของสังคม

ชูดา จิตพิทักษ์ (2528 หน้า 145) ได้กล่าวถึงลักษณะของวัฒนธรรม ว่า วัฒนธรรมเป็นของไม่มีตัวตนและไม่สามารถกำหนดบังคับให้คงที่แน่นอนตายตัวได้ เป็นวัฏจักรหมุนเวียนอยู่ตลอดไปกล่าวคือ เมื่อวัฒนธรรมเก่าเสื่อมสภาพและหมดความนิยมไป วัฒนธรรมใหม่ที่มีความนิยมจะเข้ามาแทนที่

สุพัตรา สุภาพ (2516 หน้า 51 – 53) ได้กล่าวถึงลักษณะของวัฒนธรรมว่ามีลักษณะดังต่อไปนี้

1. เป็นสิ่งที่ได้มาโดยการเรียนรู้ เนื่องจากมนุษย์มีความแตกต่างจากสัตว์ในแง่ที่มนุษย์อาศัยสัญชาตญาณกระทำการต่างๆ ได้น้อยมากหรือไม่ได้เลย และการเรียนรู้ก็ต้องเรียนรู้จากมนุษย์ด้วยกัน โดยเฉพาะจากกลุ่มที่บุคคลนั้นเป็นสมาชิกอยู่

2. เป็นมรดกทางสังคม ทั้งนี้เพราะวัฒนธรรมจะต้องมีการเรียนรู้ แม้ว่าจะเป็นการเรียนแบบไม่รู้ตัวก็ตาม เพราะวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มียู่แล้วในสังคม วัฒนธรรมจะต้องมีการสอน แม้จะไม่ตั้งใจก็ตาม ถ้าวัฒนธรรมต้องสิ้นสุดหรือสูญหายไป ก็แสดงว่าคนรุ่นก่อนไม่ได้ถ่ายทอดให้แก่คนรุ่นต่อมา

3. เป็นวิถีชีวิตหรือแบบแผนของการดำรงชีวิต-ความรู้ความเข้าใจเรื่องวัฒนธรรมทำให้สามารถจำแนกวัฒนธรรมและสมาชิกของสังคมหนึ่งจากอีกสังคมหนึ่งได้ เพราะวัฒนธรรมเป็นสิ่งเฉพาะอย่างของแต่ละสังคม และบุคคลเกิดในสังคมใดก็จะเรียนรู้วัฒนธรรมของสังคมนั้นๆ

2. เป็นสิ่งไม่คงที่ เพราะมนุษย์มีการคิดค้นสิ่งใหม่ๆ หรือปรับปรุงของเดิม

ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป จึงทำให้วัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

วัชรา คลายนาท (2530 หน้า 102 – 103) ได้สรุปลักษณะของวัฒนธรรมไว้ดังนี้

1. วัฒนธรรมเกิดจากการเรียนรู้ วัฒนธรรมไม่ได้เกิดขึ้นเองโดยสัญชาตญาณหรือโดยลักษณะทางชีวภาพของมนุษย์

2. วัฒนธรรมเป็นการถ่ายทอดจากสมาชิกรุ่นหนึ่งไปสู่สมาชิกรุ่นหนึ่ง วัฒนธรรมจึงถือได้ว่าเป็นมรดกทางสังคมมนุษย์ การถ่ายทอดวัฒนธรรมไปสู่สมาชิกรุ่นนั้นเป็นกระบวนการที่ใช้เวลานาน

3. วัฒนธรรมเกิดจากการรับรู้ร่วมกันทางสังคม วัฒนธรรมมิได้เป็นของผู้หนึ่งผู้ใด โดยเฉพาะ

4. วัฒนธรรมแสดงถึงรูปแบบความคิดในการแสดงพฤติกรรม วัฒนธรรมของสังคมเกิดขึ้นโดยการร่วมกันกำหนดรูปแบบความคิดในการแสดงพฤติกรรมของสมาชิก โดยสมาชิกคาดหวังว่าจะประพฤติปฏิบัติตามแนวความคิดที่รับรู้ร่วมกันนั้น อย่างไรก็ตามวัฒนธรรมเป็นเพียงรูปแบบของความคิดเท่านั้น แต่ในการแสดงพฤติกรรมจริงสมาชิกบางคนอาจไม่เป็นไปตามวัฒนธรรมของสังคมนั้นๆ ก็เป็นได้

5. วัฒนธรรมเป็นการตอบสนองของความต้องการและความพึงพอใจของสมาชิก วัฒนธรรมเกิดขึ้นเพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ ทั้งที่เป็นความต้องการทางร่างกาย เช่น ความหิวกระหายหรือความต้องการทางจิตใจ เช่น ความต้องการอำนาจและความสำเร็จอื่น ๆ ในชีวิต

6. วัฒนธรรมมีการปรับปรุง วัฒนธรรมมีความจำเป็นที่จะต้องได้รับการปรับปรุง เพื่อให้สามารถควบคุมสิ่งแวดล้อมต่างๆ ทั้งที่เป็นสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและสังคม วัฒนธรรมมีบูรณาการ วัฒนธรรมแต่ละอย่างในสังคมหนึ่งๆ ย่อมมีความสอดคล้องระหว่างกันเป็นส่วนรวมของสังคม วัฒนธรรมแต่ละส่วนจะเสริมสร้างความมั่นคงระหว่างกัน เพื่อให้การแสดงพฤติกรรมระหว่างสมาชิกมีความกลมกลืนโดยไม่ขัดแย้งกัน

สนธิ สมัครการ (2518 หน้า 12 – 14) ได้กล่าวถึงลักษณะของวัฒนธรรมไว้ดังนี้

1. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ต้องเรียนรู้ หมายความว่า วัฒนธรรมมิได้เกิดขึ้นมาเอง โดยธรรมชาติหรือเป็นสิ่งที่มนุษย์มีอยู่โดยสัญชาตญาณหรือโดยพันธุกรรม วัฒนธรรมเป็นผลรวมทางด้านความคิดของมนุษย์ในแต่ละสังคม ความคิดนี้อาจจะเริ่มที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งก่อนก็ได้ แต่ต่อมาคนในสังคมได้ยอมรับเอาความคิดนั้นมาเป็นแนวปฏิบัติ เอามาใช้เป็นกฎเกณฑ์กำหนดพฤติกรรมทางสังคมของตนและของเพื่อนมนุษย์อื่นในสังคมเดียวกัน

2. วัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคม (Social Heritage) ทั้งนี้โดยมุ่งที่จะเน้นให้เห็นว่า วัฒนธรรมมิใช่สมบัติของบุคคลใดบุคคลหนึ่งโดยเฉพาะ หากแต่ว่าเป็นสมบัติส่วนรวม ซึ่งได้รับการถ่ายทอดมาจากบุคคลรุ่นก่อนด้วยวิธีการเรียนรู้ โดยที่มนุษย์เรียนรู้วัฒนธรรมจากบรรพบุรุษ และบุคคลรุ่นก่อน ซึ่งเป็นผู้รักษาวัฒนธรรมเอาไว้เป็นเหตุให้วัฒนธรรมได้มีการถ่ายทอดไปสู่บุคคลรุ่นใหม่เรื่อยมาไม่ขาดสาย เราจึงสามารถกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมเป็นมรดกของสังคมคือ เป็นมรดกทางความคิด ความรู้และวิชาการต่างๆ รวมทั้งศีลธรรมจรรยาที่คนในสังคมได้ยึดถือเป็นหลักปฏิบัติสำหรับการดำรงชีพและการอยู่ร่วมกันในสังคมเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

3. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ ทั้งนี้เพราะว่าวัฒนธรรมเกิดมาเพื่อรับใช้มนุษย์เปรียบเหมือนเขี้ยวเล็บของสัตว์ที่ธรรมชาติสร้างขึ้นมาเพื่อเป็นเครื่องมือในการแสวงหาอาหาร ป้องกันตัวและต่อสู้เพื่อการดำรงเผ่าพันธุ์ให้คงอยู่ได้ต่อไป แต่วัฒนธรรมมีลักษณะที่แตกต่างไปจากเขี้ยวเล็บของสัตว์ในสาระสำคัญประการหนึ่ง ที่ว่าวัฒนธรรมนั้นมนุษย์คิดสร้างขึ้นมาจาก มีสิ่งี่ธรรมชาติสร้างขึ้นมาให้แบบเขี้ยวเล็บของสัตว์ทั้งหลาย ด้วยเหตุที่วัฒนธรรมเป็นสิ่งี่มนุษย์คิดสร้างขึ้นมา วัฒนธรรมจึงเปลี่ยนแปลงไปได้ตามความเหมาะสม

ของสภาพสิ่งแวดล้อมและสภาพทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปด้วย วัฒนธรรมบางวัฒนธรรมอาจเปลี่ยนแปลงได้รวดเร็ว เชื่องช้า หรือเปลี่ยนแปลงไปในอัตราพอปานกลางก็ได้

4. วัฒนธรรมอาจพบจุดจบหรือ “ตาย” ได้ในที่สุด โดยเหตุที่วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมาเพื่อให้เป็นผู้รับใช้มนุษย์ในสังคม วัฒนธรรมจะมีชีวิตอยู่ได้ก็ต่อเมื่อยังมีมนุษย์และมีสังคมอยู่เท่านั้น ถ้าปราศจากมนุษย์และสังคมเสียแล้ว วัฒนธรรมก็ถึงจุดจบ ซึ่งเราอาจจะเรียกว่า “วัฒนธรรมตาย” (Dead Culture) ก็ได้

กรรณิการ์ สุขเกษม (2524 หน้า 42) ได้กล่าวถึงลักษณะของวัฒนธรรมว่า ถึงแม้ว่าวัฒนธรรมของสังคมต่างๆ อาจจะแตกต่างกันออกไปบ้าง แต่วัฒนธรรมก็มีลักษณะพื้นฐานหรือลักษณะจำเป็นที่เหมือนกันเสมอ ลักษณะพื้นฐานเหล่านี้คือ

1. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ต้องเรียนรู้ วัฒนธรรมไม่ได้เกิดขึ้นมาเองโดยธรรมชาติหรือตามสัญชาตญาณ วัฒนธรรมเป็นผลรวมทางด้านความคิดของมนุษย์ในแต่ละสังคม ซึ่งความคิดนี้อาจจะเริ่มที่คนใดคนหนึ่งในสังคมแล้วคนอื่นๆ ยอมรับเอามาปฏิบัติเป็นกฎเกณฑ์ตามปกติแล้วมนุษย์จะเรียนรู้วัฒนธรรมของสังคมตนจากครอบครัว เพื่อนฝูงและสถาบันทางสังคมอื่นๆ เช่น โรงเรียน วัด เป็นต้น

2. วัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคม วัฒนธรรมไม่ใช่สมบัติของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง แต่เป็นสมบัติส่วนรวม ซึ่งได้รับการถ่ายทอดมาจากบุคคลรุ่นก่อน จึงกล่าวได้ว่าวัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคม คือ เป็นมรดกทางความคิด ความรู้และวิชาการต่างๆ รวมทั้งศีลธรรมด้วย

3. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปได้คือ วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมาเพื่อใช้ป้องกันตนเอง เพราะฉะนั้นวัฒนธรรมจึงอาจเปลี่ยนแปลงไปได้ตามความเหมาะสมแก่สภาพแวดล้อมตามธรรมชาติและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

4. วัฒนธรรมอาจพบจุดจบหรือตายได้ในที่สุด มนุษย์เป็นผู้สร้างวัฒนธรรม วัฒนธรรมจึงมีชีวิตอยู่ได้ก็ต่อเมื่อยังมีมนุษย์และสังคมอยู่ ถ้าปราศจากมนุษย์และสังคมแล้ว วัฒนธรรมก็ถึงจุดจบ ซึ่งเราอาจเรียกว่า วัฒนธรรมตาย (Dead Culture) ตัวอย่างของวัฒนธรรมที่ตายไปแล้ว เช่น วัฒนธรรมน่านเจ้า วัฒนธรรมขอม วัฒนธรรมโรมัน เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป วัฒนธรรม มีลักษณะเป็นแบบแผนพฤติกรรมที่มนุษย์ควรเรียนรู้ เป็นผลผลิตของระบบความคิดของมนุษย์ เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้กล่าวคือ ไม่ใช่สิ่งที่คงที่ตายตัว ทั้งนี้เพราะว่าวัฒนธรรมเกิดมาเพื่อรับใช้มนุษย์และเพื่อเป็นแนวทางของการดำเนินชีวิตของมนุษย์ เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพสิ่งแวดล้อม และความเป็นอยู่ ความเชื่อ ความสัมพันธ์ที่ดีทางสังคมสืบไป

1.3 ประเภทของวัฒนธรรม

วัฒนธรรมมีมากมายหลายอย่างด้วยกัน แต่อย่างไรก็ตามนักวิชาการทางวัฒนธรรมได้แบ่งประเภทของวัฒนธรรมไว้ต่างๆ กันดังนี้

งามพิศ สัตย์สงวน (2528 หน้า 53) ได้แบ่งวัฒนธรรมออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. วัฒนธรรมทางวัตถุที่จับต้องสัมผัสได้เช่น สิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ที่มีรูปร่าง มีขนาดและน้ำหนักที่แตกต่างกันไป

2. วัฒนธรรมทางอวัตถุคือ ส่วนของวัฒนธรรมที่จับต้องสัมผัสไม่ได้ เพราะไม่มีรูปร่าง ขนาดหรือน้ำหนัก แต่มีอิทธิพลต่อมนุษย์มาก เช่น สถาบันสังคม ศิลปะ ภาษา พิธีกรรม เป็นต้น

นิยพรธณ วรณศิริ (2542 หน้า 47) ได้จัดวัฒนธรรมออกเป็นหมวดใหญ่ๆ 2 หมวด คือ

1. วัฒนธรรมที่เป็นรูปร่างตัวตน เรียกว่าวัฒนธรรมทางวัตถุ
2. วัฒนธรรมที่ไม่มีรูปร่างตัวตนและเป็นนามธรรม เรียกว่าวัฒนธรรมทางจิตใจ

วัฒนธรรมทั้งทางวัตถุและจิตใจนั้นมีใช้อยู่ในทุกสังคมของโลก เรียกว่า ระบบวัฒนธรรมสากล

กรรณิการ์ สุขเกษม (2524 หน้า 42) ได้กล่าวถึงการแบ่งประเภทของวัฒนธรรมว่าการแบ่งประเภทของวัฒนธรรมตามเนื้อหาทำได้หลายวิธี แต่ที่ยอมรับกันทั่วไปก็คือ การแบ่งเนื้อหาของวัฒนธรรมออกเป็น 2 แบบคือ

1. วัฒนธรรมทางวัตถุ (Material Culture) หมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้น มาและให้มีรูปร่างสามารถสัมผัสได้ นับตั้งแต่ปากกา ดินสอ จนกระทั่งจรวดหรือเครื่องบิน คือ หมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้นมา

2. วัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ (Nonmaterial Culture) หมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้นมาเพื่อให้อธิบายและเป็นคู่มือการปฏิบัติ ซึ่งอยู่ในรูปของความคิด วิชาความรู้ต่างๆ วัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ

(1) บรรทัดฐานทางสังคม (Norms) หมายถึงมาตรฐานความประพฤติต่างๆ ในสังคมเช่น การแต่งกายในโอกาสต่างๆ การใช้ถ้อยคำกับชนชั้นต่างๆ วิถีประชา จารีต และกฎหมาย เป็นต้น

(2) สถาบันสังคม ได้แก่ การจัดระบบทางสังคมในรูปองค์กรต่างๆ สถาบันสังคม เช่นสถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา สถาบันเศรษฐกิจ เป็นต้น

สรุปได้ว่าวัฒนธรรมสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทคือ วัฒนธรรมทางวัตถุเช่น สิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ เป็นต้นและวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุจับต้องสัมผัสไม่ได้เรียกว่าวัฒนธรรมทางจิตใจเช่น ศิลปะ ภาษา วิถีประชา จารีต พิธีกรรม เป็นต้น หรือจะแบ่งเป็นวัฒนธรรมที่เป็น รูปธรรมและนามธรรมก็ได้

2. เอกสารเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

ความเปลี่ยนแปลงเป็นลักษณะหนึ่งของวัฒนธรรม ได้มีนักวิชาการกล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมไว้ในมุมมองต่างๆ ได้แก่ ความหมายของความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ปัจจัยที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม และลักษณะของความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ดังนี้

2.1 ความหมายของความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

นักวิชาการทางวัฒนธรรมได้ให้ความหมายของความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมไว้ ดังนี้

สนิท สัมคการ (2510 หน้า 17) ได้กล่าวถึงความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมว่า เป็นภาวะความเจริญก้าวหน้าของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

นิยวรรณ วรณศิริ (2540 หน้า 226 - 227) ได้อธิบายการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมว่า การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมคือ การเคลื่อนไหวทางสังคมแล้วมีผลดีขึ้นหรือเปลี่ยนแปลงแล้วอาจอยู่ที่เดิม หรืออาจเลวลงก็ได้ ถ้าเปลี่ยนแปลงแล้วดีขึ้นเรียกว่า "การพัฒนา" (Development)

กรรณิการ์ สุขเกษม (2524 หน้า 144) ได้แสดงความเห็นว่าความหมายของความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงของสังคมนั้นๆ ทั้งนี้เพราะวัฒนธรรมมีลักษณะที่ไม่อยู่นิ่ง มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ความเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมหากเป็นไปอย่างช้าๆ เรียกว่า สถิต (Statics) ถ้าเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เรียกว่า พลวัต (Dynamics) การเปลี่ยนแปลงในด้านนี้ เช่น ภาษา มีการคิดค้นคำใหม่ๆ การเปลี่ยนแปลงแนวความคิด กฎเกณฑ์ ศีลธรรมจรรยา รูปแบบของดนตรี ความเสมอภาคของชายและหญิง การแต่งกาย การรับประทานอาหาร บ้านที่อยู่อาศัย ฯลฯ

นอกจากนั้นยังได้กล่าวอีกว่า ความเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม หมายถึงการเปลี่ยนแปลงในสาระสำคัญของวัฒนธรรม ซึ่งได้แก่ ความเชื่อ ค่านิยม บรรทัดฐาน อันเป็นที่รวมของวัฒนธรรมนั่นเอง ความเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมขึ้นอยู่กับทางเลือกปฏิบัติของคนในสังคม เป็นการเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตใจหรือทางอุดมคติ แม้จะเป็นเรื่องที่ไม่เห็นได้ยากแต่ก็มีผลลึกซึ้งต่อการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมมาก เพราะเมื่อความคิดของคนในสังคมเปลี่ยนแปลงไป เมื่อนั้นย่อมมีการเปลี่ยนแปลงในด้านพฤติกรรม ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญอย่างหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม เนื่องจากวัฒนธรรมที่แท้จริงนั้น เป็นการเลือกปฏิบัติของคนในสังคมนั่นเอง

ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์ (2521 หน้า 21) ได้กล่าวถึงความหมายของความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตของชาวบ้าน (Folkways) หรือ จารีต (Mores) กฎหมาย ศาสนา สิ่งประดิษฐ์และวัตถุอื่นๆ ในชีวิตของประชาชน จะเห็นได้ว่าความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมขึ้นอยู่กับทางเลือกปฏิบัติของคนในสังคม เพราะเมื่อใดก็ตามเมื่อความคิดของคนในสังคมเปลี่ยนแปลงไป ย่อมมีความเปลี่ยนแปลงในด้านพฤติกรรมตามมาเสมอ นี่เป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งของความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

นอกจากนั้นยังอธิบายว่า ความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมเป็นความเปลี่ยนแปลงในค่านิยมของคนในสังคม การที่วัฒนธรรมเน้นหนักที่ความเชื่อ ความรับรู้ ความเข้าใจ ฯลฯ ซึ่งเป็นเรื่องที่อยู่ภายในจิตใจของมนุษย์และกระตุ้นให้มนุษย์แสดงพฤติกรรมออกมานั้น จึงกล่าวได้ว่าพื้นฐานของความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ขึ้นอยู่กับทางเลือกปฏิบัติทัศนคติ และพฤติกรรมของปัจเจกบุคคล ซึ่งเป็นสมาชิกของสังคมนั้นๆ

ศรีศักร วัลลิโภดม (2538 หน้า 15) มองว่าความเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมนั้นไม่จำเป็นต้องเปลี่ยนไปตามชั่วอายุคนในรุ่นหนึ่งเท่านั้น อาจเปลี่ยนแปลงได้ตามพฤติกรรมของคนในสังคมก็ได้ตลอดเวลา เพราะฉะนั้นจึงมีการมองวัฒนธรรมในลักษณะที่มีความเคลื่อนไหว โดยมีความสัมพันธ์กับกลุ่มชนเป็นสังคม – วัฒนธรรม

สุพิศรา สุภาพ (2516 หน้า 139) ได้กล่าวถึงความหมายของความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม (Cultural Change) ว่า หมายถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในทุกสาขาของวัฒนธรรม เช่น ศิลปะ เทคโนโลยี ปรัชญา ฯลฯ ซึ่งก็เหมือนกับความเปลี่ยนแปลงในด้านอื่นๆ ของการจัดระเบียบทางสังคม (Social Organization) ความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมจะช้าหรือเร็วขึ้นอยู่กับกาลเวลาและสมาชิกของสังคมนั้นๆ ว่ายอมรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นหรือไม่

สรุปได้ว่าความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม หมายถึงการเปลี่ยนแปลงในสาระสำคัญของวัฒนธรรม ซึ่งได้แก่ ความเชื่อ ค่านิยม บรรทัดฐาน อันเป็นที่รวมของวัฒนธรรม นอกจากนั้น ยังเป็นความเคลื่อนไหวทางสังคม ซึ่งจะเปลี่ยนไปในทางที่ดีขึ้นหรือเลวลงก็ได้ เป็นการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต ทัศนคติและพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมซึ่งมีความสอดคล้องกันกับสภาพสังคมนั้นๆ

2.2 ปัจจัยที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

ปัจจัยอันเป็นสาเหตุทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมมีหลายประการด้วยกัน ซึ่งนักวิชาการ ได้แสดงทัศนะในเรื่องนี้ไว้ดังนี้

มองพันธุ์ มณีรัตน์ (2521 หน้า 14) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมว่า มีดังนี้ ---

1. ขบวนการทางจิตวิทยา ได้แก่การรับรู้ ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ประการ คือ
 - 1.1 การรับรู้โดยไม่รู้ตัว ได้แก่การที่คนเรารับความรู้สึกที่คล้ายกันและแสดงพฤติกรรมที่ใกล้เคียงโดยไม่รู้ตัว
 - 1.2 การรับรู้ที่รู้ตัวได้แก่ การรับรู้ในสิ่งต่างๆ รอบตัวมนุษย์ ที่ไม่ใส่ใจเท่าใดนัก ได้แก่ การรู้ที่กำลังคิดอะไรและทำอะไร
 2. การเรียนรู้ประสบการณ์ต่าง ๆ
 3. การเปลี่ยนแปลงนิสัย กิจวัตรหรือพฤติกรรมโดยอัตโนมัติ
 4. การเลียนแบบ เช่น การเลียนแบบท่าทาง สำนวนพูดจา การแต่งกาย
 5. ความคิดเห็น เสนอความคิดเห็นและการเปรียบเทียบเรื่องใดเรื่องหนึ่ง
 6. สภาพจิตใจไร้สำนึก ที่ทำให้หมกมุ่นทำการใดๆ ไปโดยอัตโนมัติ
 7. การโยกย้ายถิ่น ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงได้แก่ การย้ายที่อยู่อาศัย ไปยังแหล่งใหม่
 8. การสร้างความรู้สึกร่วมและความผูกพันทางสังคม ความรู้สึกกร่วมและความผูกพันทางสังคม ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมขึ้นได้
 9. สิ่งแวดล้อมทางด้านภูมิศาสตร์ การเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมโดยธรรมชาติ
 10. สิ่งแวดล้อมด้านประชากร ขนาดของประชากรเป็นตัวกำหนดความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของมนุษย์
- นอกจากนั้นยังได้กล่าวถึงปัจจัยที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมว่า อาจแบ่งออกได้เป็นสองสาเหตุอย่างกว้างๆ คือ

1. สาเหตุภายนอกสังคมหรือความกดดัน (Stresses)

2. สาเหตุภายในสังคมหรือความเครียด (Strains)

ความกดดันและความเครียดเป็นตัวการที่ทำให้เกิดความตึงเครียด (Tensions) และการแตกทำลาย (Disruptions) ในกระบวนการทางสังคม ถึงแม้ว่าความตึงเครียดไม่จำเป็นต้องนำไปสู่ความขัดแย้งหรือความเปลี่ยนแปลงทุกครั้งไป ถ้าเราสามารถจะขจัดออกไปได้หรือแก้ไขได้ ก่อนที่จะมีความสำคัญต่อสังคม แต่อย่างไรก็ตามมีอยู่หลายกรณีด้วยกันที่ความตึงเครียดมีมากขึ้น ทำให้เกิดการขัดแย้งขึ้นในสังคมซึ่งนำไปสู่การแสดงออกอย่างเปิดเผย ทำให้ประชาชนแตกออกเป็นกลุ่มๆ และเกิดความขัดแย้งกัน ความตึงเครียดและการแตกทำลายที่เกิดจากความกดดันและความเครียดนี้ มีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมอย่างรวดเร็ว และขยายขอบเขตออกไปกว้างขวางกว่าเดิม

รพีพรรณ สุวรรณรัฐโชติ (2530 หน้า 163 - 164) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมว่า ได้แก่

1. การเปลี่ยนแปลงของสภาพสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้เพราะสิ่งแวดล้อมมีผลโดยตรงต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ มนุษย์จึงต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเหล่านั้น

2. การเปลี่ยนแปลงของระบบการติดต่อสื่อสารและโทรคมนาคม

สนิท สัมคการ (2510 หน้า 17) ได้กล่าวว่าสาเหตุที่ทำให้วัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงมี

2 ประการคือ

1. การประดิษฐ์คิดค้นและการสร้างเทคนิควิทยาใหม่ ๆ

2. การขอยืมหรือลอกเลียนแบบกัน

ณรงค์ เส็งประชา (2532 หน้า 11 - 12) ได้จำแนกปัจจัยที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมซึ่งสรุปได้ดังนี้

1. การทำนุบำรุงส่งเสริมวัฒนธรรม เพื่อให้สังคมของตนเจริญงอกงามขึ้น มีการคิดค้นวัฒนธรรมใหม่ๆ มีการปรับปรุงดัดแปลงวัฒนธรรมเดิมให้เหมาะสมกับสังคมปัจจุบัน

2. ความเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติ เช่น สภาพดินฟ้าอากาศ ซึ่งเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ การเสื่อมคุณภาพของเนื้อดิน ความแห้งแล้ง สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นตัวกระตุ้นให้มนุษย์ผลิตสิ่งใหม่ๆ หรือผลิตนวัตกรรมใหม่ๆ เพื่อควบคุมการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว

3. ความเปลี่ยนแปลงในความต้องการของมนุษย์ มนุษย์มีความรู้สึกนึกคิด มีเขาวงกตปัญญาสูงแต่มนุษย์ก็ตกเป็นทาสของความนึกคิดของตนเองตลอดเวลา และความนึกคิดนี้ จะนำพามนุษย์ไปสู่การเปลี่ยนแปลงในความต้องการของมนุษย์ ซึ่งเป็นผลให้ต้องหาสิ่งตอบสนอง ความต้องการของตนเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ

4. การเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมทางสังคม สังคมมนุษย์ย่อมไม่อยู่คงที่ มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอยู่ตลอดเวลา เช่น ประชากรเพิ่มมากขึ้น มีการแข่งขันสูง ตลอดจน การขัดแย้งระหว่างชนชั้น (Class Conflict) เพิ่มมากขึ้น เป็นต้น ดังนั้นมนุษย์จึงหาวิธีการ เพื่อแก้ไขปัญหาย่างยากดังกล่าว

5. การแลกเปลี่ยน การหิบบีมีวัฒนธรรมของมนุษย์ ในสังคมต่างๆ มีการติดต่อ สื่อสารอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบันนี้ การคมนาคมติดต่อถึงกันเป็นไปอย่างรวดเร็ว การแลกเปลี่ยนหิบบีมีทางวัฒนธรรมจึงเป็นไปอย่างกว้างขวาง

6. พัฒนาการของความรู้และเทคโนโลยีใหม่ๆ ที่สังคมสร้างขึ้นเองหรือนำมาจาก สังคมอื่นมาใช้ เช่น จากการศึกษาที่ผู้คนมีความรู้มากขึ้น ทำให้เปลี่ยนทัศนคติและความเชื่อเดิม

7. ความประสงค์ของผู้มีอำนาจทางสังคมที่ต้องการทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

8. การมองเห็นประโยชน์และความจำเป็นของสิ่งนั้นๆ ทำให้ผู้คนรับเอาวัฒนธรรม นั้นๆ มาใช้ในการดำเนินชีวิต

กรณีการ์ สุขเกษม (2524 หน้า 146) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลง ทางวัฒนธรรมว่า ประกอบด้วยปัจจัยดังต่อไปนี้

1. สภาพแวดล้อมทางกายภาพ ได้แก่ สภาพภูมิอากาศและภูมิประเทศ

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากปัจจัยนี้และมีผลก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม แต่ใน ปัจจุบันปัจจัยนี้เป็นเรื่องที่เป็นไปได้ยากในบางสังคม เพราะเมื่อเกิดขึ้นแล้วก็ไม่ค่อยมีผลมากนัก ทั้งนี้เนื่องจากในปัจจุบันมนุษย์มีวิทยาการที่เจริญก้าวหน้ามาก สามารถหาทางป้องกันแก้ไขได้ ส่วนในอดีตปัจจัยนี้มีผลทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมมาก การเปลี่ยนแปลงที่เกิด จากปัจจัยนี้ มีผลทำให้มนุษย์มีการอพยพเคลื่อนย้ายไปสู่สภาพแวดล้อมอื่น ซึ่งการเคลื่อนย้าย ไปสู่สภาพแวดล้อมที่ต่างกันจะนำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ตัวอย่างเช่น การที่ฝนแล้ง ทำให้ต้องมีการเปลี่ยนแปลงที่ทำกิน การเปลี่ยนอาชีพใหม่ เปลี่ยนแปลงการใช้ เครื่องแต่งกาย เป็นต้น

2. การเปลี่ยนแปลงทางประชากร ซึ่งการเปลี่ยนแปลงส่วนใหญ่เป็นการเปลี่ยนแปลงในขนาดหรือการกระจายของประชากร ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว จะเกิดการอพยพหรือการรู้จักปรับปรุงวิธีการในการผลิต ส่วนการอพยพของประชากรทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเพราะว่าทำให้กลุ่มผู้อพยพเผชิญกับสภาพแวดล้อมใหม่ มีการติดต่อกับสังคมใหม่และเผชิญกับปัญหาใหม่ การเปลี่ยนแปลงทางประชากรจึงทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม

3. การติดต่อ การประสมกันทางวัฒนธรรม ได้แก่ การที่วัฒนธรรมที่แตกต่างกันได้มาติดต่อกัน ซึ่งอาจจะเป็นโดยการบังคับข่มขู่หรือโดยสมัครใจหรือโดยชักชวนก็ได้ สังคมที่อยู่ในเขตของการติดต่อจะเป็นศูนย์กลางของการเปลี่ยนแปลง เมื่อวัฒนธรรมย่อยได้กระจายเผยแพร่เข้ามา สังคมที่มีการติดต่อกับสังคมอื่นจะมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาและเป็นไปอย่างรวดเร็ว การติดต่อกันเป็นไปได้หลายรูปแบบ เช่น การเดินทางย้อมทำให้วัฒนธรรมที่มีอยู่เดิมผสมผสานกับวัฒนธรรมใหม่ การสื่อสาร การโฆษณาประชาสัมพันธ์ การบังคับทางการเมืองหรือยึดเป็นอาณานิคม เป็นต้น

4. โครงสร้างสังคมและวัฒนธรรม โครงสร้างสังคมมีผลต่ออัตราการเปลี่ยนแปลงในสังคมที่อำนาจส่วนใหญ่ตกอยู่กับผู้อาวุโส เช่น สังคมจีนจะมีแนวโน้มชอบการเปลี่ยนแปลงน้อย ไม่ยอมรับสิ่งใหม่หรือในสังคมที่เน้นถึงรูปแบบความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสังคมและฝึกให้สมาชิกในสังคมรับผิดชอบต่อกัน จะยอมรับการเปลี่ยนแปลงน้อยมาก จะตรงกันข้ามกับสังคมที่เน้นปัจเจกบุคคล จะเกิดการเปลี่ยนแปลงได้ง่ายมาก

5. ทศนคติและคุณค่า การเปลี่ยนแปลงจะเป็นเรื่องธรรมดาสำหรับชาวตะวันตก ซึ่งส่วนมากภูมิใจในความก้าวหน้าและทันสมัย แต่ละสังคมจะมีทัศนคติต่อการเปลี่ยนแปลงแตกต่างกัน ทัศนคติของสังคมที่ยกย่องบุชบาบรรพบุรุษในอดีต ความมีเกียรติและการเชื่อฟังผู้อาวุโสกว่า จะยึดถือประเพณีพิธีกรรมต่างๆ การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมจะเป็นไปอย่างช้าๆ และไม่เต็มใจเปลี่ยน เมื่อวัฒนธรรมคงอยู่นานคนในสังคมจะทักท้วงเข่าว่ามันเป็นเช่นนั้นตลอดไป และจะมีแนวโน้มหลงในชาติของตน โดยมองเห็นว่าทุกสิ่งทุกอย่างในวัฒนธรรมของชาติตนเป็นสิ่งดีเลิศและถูกต้องไม่มีชาติใดจะเทียบได้

6. พื้นฐานทางวัฒนธรรม หมายถึงการเพิ่มพูนความรู้และเทคนิคที่จะเป็นประโยชน์ต่อผู้ประดิษฐ์คิดค้น ถ้าพื้นฐานทางวัฒนธรรมเจริญขึ้น จะทำให้มีการเพิ่มจำนวนของสิ่งประดิษฐ์ และการค้นพบจะเป็นไปได้มากขึ้นตามไปด้วย

นิยวรรณ วรรณศิริ (2540 หน้า 226 - 227) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่สำคัญของความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ว่ามีดังนี้

1. ทศนคติ เพราะทศนคติเป็นตัวกำหนดนิสัย บุคลิกและท่าทีในการแสดงออกของบุคคลการอยู่ร่วมกันในสังคม ดังนั้นทศนคติจึงมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของสังคมมากที่สุด

2. ค่านิยม เพราะค่านิยมเป็นส่วนประกอบที่สำคัญทางสังคม เป็นสิ่งที่มีค่าในตัวของมันเองการเปลี่ยนแปลงค่านิยมจึงจะก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมในสังคมด้วย

3. บรรทัดฐานและพันธะทางสังคม คือ แนวทางที่สังคมวางไว้ให้สมาชิกในสังคมประพฤติปฏิบัติในแนวเดียวกัน เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคม

สรุปได้ว่า ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม แบ่งออกได้เป็น ปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน ซึ่งปัจจัยภายนอกได้แก่ การติดต่อสื่อสาร การประสมกันทางวัฒนธรรม การแลกเปลี่ยน การหิบบิยมทางวัฒนธรรม เป็นต้น ส่วนปัจจัยภายใน เช่น ทศนคติ ค่านิยม คุณค่า การรับรู้ การเรียนรู้ บรรทัดฐานและพันธะทางสังคม เป็นต้น

2.3 ลักษณะของความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

ความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม มีลักษณะเฉพาะ ซึ่งนักวิชาการได้อธิบายไว้ดังนี้ รัชนีกร เศรษฐ (2528 หน้า 279) ได้กล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมไว้ใน 3 ลักษณะ คือ

1. การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างภายในทั้งหมด โดยการตอบสนองต่อปัจจัยใหม่ สภาพแวดล้อมใหม่ โอกาสและบทบาทใหม่ที่ถูกกำหนดไว้แล้ว
2. การเปลี่ยนแปลงโดยบุคคลกลุ่มหนึ่งซึ่งเป็นผู้มีอำนาจอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น เป็นผู้ที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจ หรือเป็นผู้ที่มีความสามารถในการติดต่อกับภายนอกชุมชน
3. การเปลี่ยนแปลงที่เริ่มเกิดขึ้นและอาจถูกกระตุ้นโดยรัฐบาล หรือจากสถาบันต่างๆ ในสังคม

กรรณิการ์ สุขเกษม (2524 หน้า 145 - 146) ได้กล่าวถึงลักษณะของความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ว่า ความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมขึ้นอยู่กับกระบวนการทางความคิดของมนุษย์ กระบวนการของความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ ได้แก่

1. การขอยืม เป็นการรับเอาเทคนิค แนวความคิดหรือวัตถุต่างๆ ของสังคมอื่น โดยพิจารณาจากความเหมาะสมของสิ่งที่รับเอามาว่าใช้ได้หรือเป็นที่ยอมรับในสังคมของตนหรือไม่ การขอยืมนี้มักเป็นเทคนิควิธีการต่างๆ มากกว่าด้านอุดมการณ์หรือความคิด ทั้งนี้เพราะ

การรับเอาวิธีการจะสะดวกและง่ายที่จะใช้มากกว่า เมื่อขอยืมมาแล้วจะปรับให้เหมาะสมและเข้ากันได้กับสังคมของตน เช่น การนำเอาระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยมาใช้ เป็นต้น

2. นวัตกรรม (Innovation) หรือการคิดค้นสิ่งใหม่ๆ หมายถึง ความคิด พฤติกรรมหรือสิ่งของซึ่งเป็นของใหม่ ทั้งนี้เพราะว่ารูปแบบและปริมาณจะแตกต่างไปจากรูปแบบเดิมที่เคยมีอยู่ นวัตกรรมจะครอบคลุมทั้งหมด ทั้งในเรื่องของการเปลี่ยนแปลงและสิ่งที่เกิดขึ้นใหม่ ฉะนั้นนวัตกรรมจะใช้ในความหมายรวมถึงการค้นพบและการประดิษฐ์ต่างๆ นวัตกรรมขึ้นอยู่กับความสามารถทางสมอง รวมทั้งความต้องการและความรู้เดิมที่มีอยู่

3. การค้นพบ (Discovery) เป็นการค้นพบข้อเท็จจริง (Facts) ซึ่งไม่เคยรู้มาก่อน แม้ว่ามีอยู่มานานแล้ว ทำให้ได้ความรู้ใหม่ เป็นการเพิ่มพูนความรู้เกี่ยวกับโลก การค้นพบเป็นความสามารถทางความคิดของมนุษย์ ในการพิสูจน์ค้นหาข้อเท็จจริง การค้นพบเป็นเงื่อนไขซึ่งเกิดขึ้นเนื่องจากความรู้ซึ่งได้พิสูจน์แล้วของมนุษย์ และจะกลายเป็นปัจจัยในความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ในกรณีที่ได้ใช้ผลของมัน เมื่อความรู้ใหม่ๆ ได้ถูกใช้ การเปลี่ยนแปลงจะตามมา เช่น การค้นพบว่าโลกกลมจะมีการเดินทางขึ้น การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมในสังคมต่างๆ จะเกิดตามมา เป็นต้น

4. การประดิษฐ์ (Invention) ได้แก่การผลิตนวัตกรรมขึ้นมาใหม่จากการรวมเอาเทคนิค วิธีการหรือความคิดที่มีอยู่ก่อนและความรู้ในวัฒนธรรมที่มีอยู่แล้ว เพื่อประดิษฐ์สิ่งใหม่ๆ ขึ้นมา การประดิษฐ์เป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงที่ค่อยเป็นค่อยไป มีการผสมผสานและปรับปรุงที่ต่อเนื่องกัน การประดิษฐ์อาจแบ่งได้เป็น การประดิษฐ์ทางวัตถุ เช่น โทรศัพท์ เครื่องบิน เครื่องปรับอากาศ ฯลฯ และการประดิษฐ์ทางอวัตถุ เช่น การสร้างพิธีกรรมใหม่ๆ การคิดปรัชญาใหม่ การประดิษฐ์ตัวอักษร การสร้างระบบการปกครองใหม่ ฯลฯ ในแต่ละกรณี รากฐานก็ยังถูกใช้และปรับปรุงเพื่อของใหม่

5. การกระจาย (Diffusion) การกระจายทางวัฒนธรรมหมายถึง การที่วัฒนธรรมจากสังคมหนึ่งกระจายไปสู่สังคมอื่น โดยทั่วไปแล้วการเปลี่ยนแปลงส่วนใหญ่จะมาจาก การกระจายเผยแพร่ ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อ สังคมมีการติดต่อกัน การกระจายเป็นกระบวนการที่มีทั้งการให้และการรับ เมื่อมีการปะทะสังสรรค์ระหว่างวัฒนธรรมของแต่ละสังคม นอกจากนี้ การกระจายแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมจะเป็นไปโดยไม่เท่าเทียมกัน สังคมที่รับอาจจะรับไปน้อยหรือมากขึ้นอยู่กับพื้นฐานทางวัฒนธรรมของแต่ละสังคม

นิยวรรณ วรรณศิริ (2540 หน้า 226 - 227) ได้กล่าวถึงการจัดรูปแบบทางวัฒนธรรมที่มีผลต่อความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมว่า สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

1. รูปแบบที่เกิดจากความคิด เช่นการสังเกตแล้วนำมาคิดจนสามารถเข้าใจเหตุการณ์ได้เป็นเรื่องราว
2. รูปแบบของวัฒนธรรมจากพฤติกรรม (หรือวัฒนธรรม) เช่น รูปแบบของการใช้ภาษาการประกอบอาชีพ
3. รูปแบบของวัฒนธรรมที่เกิดจากบุคลิกภาพเฉพาะตัว

รูปแบบของวัฒนธรรมจะมีลักษณะเฉพาะของแต่ละกลุ่ม รูปแบบทางวัฒนธรรมนั้นจะมีการพัฒนาไปทางใดก็ได้และการพัฒนานั้นจะเกิดที่โครงสร้างสำคัญๆ เช่น การเรียนรู้พฤติกรรม อุปนิสัย เป็นต้น

ความเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อลักษณะทางวัฒนธรรมของมนุษย์ เพราะจะเป็นสิ่งที่จะนำไปสู่ความเจริญทางวัฒนธรรม เช่น ความเปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรมไปสู่สังคมอุตสาหกรรม เป็นต้น อย่างไรก็ตามวัฒนธรรมอาจถูกกระทบและถูกแทนที่โดยวัฒนธรรมอื่นได้ด้วย

ผ่องพันธ์ มณีรัตน์ (2521 หน้า 86) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมเป็น 3 กระแส ได้แก่

1. แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องสมดุลของโครงสร้างและหน้าที่สังคม แนวคิดนี้ถือว่าเป็นหน้าที่ของสถาบันต่างๆ ในสังคมและวัฒนธรรมเกี่ยวข้องกัน ถ้าเกิดความเปลี่ยนแปลงไปในส่วนใดส่วนหนึ่งแล้วก็จะยอมทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงส่วนอื่นๆ ต่อไป นอกจากนี้แล้วส่วนประกอบต่างๆ ภายในสังคมอาจเกิดการขัดแย้งกันเองได้ เมื่อเกิดความขัดแย้งกันแล้ว จะส่งผลทำให้เกิดความตึงเครียด ซึ่งความตึงเครียดดังกล่าวนี้เองทำให้เกิดแนวคิดที่แตกต่างกันหลายแบบ อันจะนำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงเล็กน้อยจนถึงมากขึ้น แม้ว่าความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมจะเกิดขึ้นเรื่อยๆ ก็ตาม แต่ความเปลี่ยนแปลงนั้นก็มีกระบวนการบางอย่างเกิดขึ้น เพื่อรักษาวัฒนธรรมเดิมเหมือนกัน การเกิดกระบวนการเหล่านี้ทำให้ความเปลี่ยนแปลงเป็นไปอย่างล่าช้าจากเดิม

2. แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องตัวกำหนดทางเศรษฐกิจ แนวคิดนี้เป็นการใช้แนวคิดของมาร์กซ์ (Marx) โดยอธิบายว่ารูปแบบของการผลิต หรือวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับการผลิตเป็นตัวกำหนดวิถีชีวิตมนุษย์ เพราะโครงสร้างทางเศรษฐกิจเป็นพื้นฐานทางด้านสังคม การเมือง สติปัญญาและความนึกคิดโดยทั่วไป ไม่ใช่สามัญสำนึกของมนุษย์ที่เป็นตัวกำหนดลักษณะ

การดำเนินชีวิต ดังนั้นเมื่อเกิดความเปลี่ยนแปลงในพื้นฐานทางเศรษฐกิจแล้ว การดำเนินชีวิตของคนในสังคมก็ย่อมเปลี่ยนแปลงไปด้วย

3. แนวคิดเกี่ยวกับการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นกระบวนการที่สืบเนื่องกันไป ไม่ว่าจะเป็นจากอาณาเขตหนึ่งไปยังอีกอาณาเขตหนึ่ง เช่น จากสังคมเมืองสู่สังคมชนบท เรื่องของการอุปโภคบริโภค ระบบความคิดต่างๆ ประเพณีวัฒนธรรมใหม่ๆ ที่หลั่งไหลเข้ามา เพื่อปรับเปลี่ยนสิ่งที่มีอยู่เดิม ซึ่งมีบางส่วนยังคงอยู่ สามารถต่อต้านได้แต่บางส่วนก็ล่มสลายไป

สรุปได้ว่า ลักษณะของความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคม อาจจะเริ่มเกิดขึ้นหรือถูกกระตุ้นโดยรัฐบาลหรือผู้มีอำนาจในสังคม ซึ่งในแต่ละสังคมจะมีความแตกต่างกันไปตามปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง กระบวนการทางความคิดของมนุษย์ ได้แก่ แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องสมดุลงของโครงสร้างและหน้าที่สังคม แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องตัวกำหนดทางเศรษฐกิจและแนวคิดเกี่ยวกับการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของสังคมนั้นๆ ด้วย

3. เอกสารเกี่ยวกับพิธีกรรม

เพื่อเป็นการสร้างความเข้าใจในพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิตในชุมชนบ้านแขก จะได้นำเสนอแนวความคิดของพิธีกรรมโดยรวมในสังคมไทยก่อนดังนี้

3.1 ความหมายของพิธีกรรม

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2542 หน้า 788) ได้ให้ความหมายของพิธีกรรมว่า พิธีกรรม หมายถึง การบูชา แบบอย่างหรือแบบแผนต่างๆ ที่ปฏิบัติในทางศาสนา กล่าวคือเป็นงานที่จัดขึ้นตามลัทธิเพื่อความขลังอย่างใดอย่างหนึ่ง

สมปราชญ์ อัมมะพันธ์ (2536 หน้า 20) ได้ให้ความหมายของพิธีกรรมว่า พิธีกรรม หมายถึง การกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งตามค่านิยม ทศนคติ ความคิดและความเชื่อ โดยเข้าใจว่าการกระทำอย่างนั้นย่อมมีผลตอบสนอง ทำให้ผู้ที่ปฏิบัติตามพิธีกรรมนั้นได้รับประโยชน์ตามที่คาดหวังเอาไว้ คือเมื่อทำแล้ว มีผลทำให้จิตใจเบิกบานเป็นสุขที่เรียกว่า ใต้นุญได้กุศล พิธีกรรมจึงเป็นสิ่งที่เราสมมติขึ้นเพื่อให้เกิดความสบายใจแก่ตัวผู้ปฏิบัติเอง

กึ่งแก้ว อัดถากร (2533 หน้า 5) ได้ให้ความหมายของพิธีกรรมว่า พิธีกรรมคือวิธีการชนิดหนึ่งที่จะนำไปสู่เป้าหมายการที่เราจะได้มาซึ่งสิ่งที่ต้องการ เราจำเป็นต้องมีการกระทำและในแต่ละการกระทำต้องมีวิธีการ

พิธีกรรมเป็นวัฒนธรรมที่คนในสังคมได้สร้างขึ้นไว้ เพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคงของจิตใจ เมื่อประกอบพิธีกรรมหนึ่งไปแล้ว ผู้ประกอบพิธีกรรมนั้นย่อมมีความสบายใจและมีความหวังในชีวิตเพราะเชื่อว่า พิธีกรรมต้องนำไปสู่ผลที่คาดหวังไว้ พิธีกรรมในสังคมไทยไม่ว่าจะเป็นพระราชพิธีหรือพิธีของชาวบ้าน ล้วนมีจุดประสงค์และมีแนวทางอันเดียวกัน คือ มักเป็นไปในรูปของพิธีกรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับการเกษตรกรรมที่มุ่งความสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ธัญญาหาร พิธีกรรมทางศาสนาและพิธีกรรมเพื่อความเป็นสิริมงคล รวมถึงความเป็นอยู่อย่างสงบสุขของคนในสังคม

ประมวล คิดคินสัน (2521 หน้า 80) ได้ให้ความหมายของพิธีกรรมว่า พิธีกรรมคือการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ของคนในรุ่นก่อนให้แก่คนรุ่นต่อๆ มา เพื่อให้มีความสามัคคีและความอยู่รอดของสังคม

สุเมธ เมธาวิทยกุล (2532 หน้า 1) ได้ให้ความหมายของพิธีกรรมว่า พิธีกรรมคือการกระทำที่คนเรากำหนดขึ้นมา มีขั้นตอนและระเบียบวิธีที่ชัดเจน เพื่อให้เป็นสื่อที่จะนำมาซึ่งความสำเร็จในสิ่งที่ตนคาดหวังไว้ การประกอบพิธีกรรมจึงทำให้ผู้ปฏิบัตินั้นเกิดความสบายใจและยังมีกำลังใจในการที่จะดำเนินชีวิตต่อไป

สรุปความว่า พิธีกรรมหมายถึง งานหรือกิจกรรมที่จัดขึ้นตามลัทธิความเชื่ออย่างใดอย่างหนึ่งที่คนในสังคมกำหนดขึ้นมา มีขั้นตอนและระเบียบวิธีที่ชัดเจน ซึ่งเมื่อจัดขึ้นแล้วก่อให้เกิดผลในส่วนของปัจเจกบุคคลคือทำให้เกิดความสบายใจ และในบางกรณีอธิบายว่าทำให้ได้บุญซึ่งเป็นหลักประกันความมั่นคงของจิตใจ ในด้านของสังคมพิธีกรรมเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความสามัคคีและความอยู่รอดของสังคม

3.2 ลักษณะของพิธีกรรม

พิธีกรรมเป็นกิจกรรมทางสังคมอย่างหนึ่ง ที่มีความสำคัญต่อมนุษย์ทั้งส่วนบุคคลและสังคมโดยส่วนรวม นักวิชาการได้กล่าวถึงลักษณะของพิธีกรรมในแง่มุมต่างๆ ไว้ดังนี้

กึ่งแก้ว อัดถากร (2523 หน้า 1 – 29) ได้กล่าวถึงลักษณะของพิธีกรรมว่า พิธีกรรมเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งที่คนในสังคมได้สร้างขึ้น เพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคงทางจิตใจ เมื่อประกอบพิธีกรรมใดไปแล้ว ผู้ประกอบพิธีกรรมนั้นๆ ย่อมมีความสบายใจและ

มีความหวังในชีวิต เพราะเชื่อว่าพิธีกรรมต้องนำไปสู่ผลที่คาดหวังไว้ พิธีกรรมของสังคมชนบทมักเป็นไปในรูปของพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรกรรม ซึ่งมุ่งความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ธัญญาหารเป็นสิ่งสำคัญ นอกจากนั้นจะเป็นพิธีกรรมทางศาสนาและพิธีกรรมเพื่อความเป็นสวัสดิมงคลและความเป็นสุขของคนในสังคม พิธีกรรมอาจประกอบขึ้นในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของชีวิต พิธีกรรมเหล่านี้จะเป็นสิ่งแสดงถึงการเปลี่ยนแปลงสถานภาพ เปลี่ยนวัย เปลี่ยนอาชีพและเปลี่ยนฐานะทางสังคม ตลอดจนการประกอบพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ เช่น พิธีกรรมในการรักษาโรค เป็นต้น

สุเมธ เมธาวิทยากุล (2532 หน้า 1 – 3) ได้กล่าวถึงลักษณะของพิธีกรรมว่า พิธีกรรมเป็นสิ่งที่บรรพบุรุษได้ริเริ่มสร้างขึ้นและปฏิบัติสืบต่อเนื่องกันมาจนถึงปัจจุบัน พิธีกรรมมีลักษณะสำคัญคือ เป็นเครื่องหมายของกลุ่มชนกลุ่มหนึ่งๆ ให้มีสัญลักษณ์ร่วมกันและเน้นในเรื่องของจิตใจ จุดมุ่งหมายของการประกอบพิธีกรรมต่างๆ คือ เพื่อให้เกิดความสบายใจ กำล้างใจสาเหตุที่ประกอบพิธีกรรมก็เพราะมีความเชื่อในเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ ในการประกอบพิธีกรรมผู้ประกอบพิธีกรรมต่างก็มีความหวังว่า การประกอบพิธีกรรมนั้นๆ จะทำให้ผู้ประกอบพิธีกรรมสมหวัง รวมทั้งช่วยให้ออกห่างจากความกลัวอำนาจลึกลับต่างๆ ได้

แสง จันทร์งาม (2534 หน้า 131 – 135) ได้กล่าวถึงลักษณะของพิธีกรรมว่า การที่พิธีกรรมต่างๆ ยังได้รับการปฏิบัติอยู่ในสังคมนั้น เป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า พิธีกรรมต่างๆ เหล่านี้ยังมีคุณค่าและคุณประโยชน์ต่อสังคมอยู่ คุณค่าของพิธีกรรม คือ เป็นเครื่องเสริมสร้างความศรัทธาที่มีต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์และสิ่งเหนือธรรมชาติ เป็นเครื่องมือในการติดต่อเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์และสิ่งเหนือธรรมชาติ เป็นเครื่องจรรโลงอารมณ์ เป็นเครื่องหล่อหลอมจริยธรรมและปรัชญาทางศาสนา เป็นแรงจูงใจที่จะสามารถดึงดูดจิตใจคนภายนอกให้มาสนใจศาสนาได้

จำนงค์ ทองประเสริฐ (2538 หน้า 9) ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ของพิธีกรรมกับสังคม ว่าพิธีกรรมเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับบุคคลและหมู่คณะ พิธีกรรมบางพิธีเกี่ยวข้องกับระหว่างบุคคลกับหมู่คณะหรือระหว่างหมู่คณะกับหมู่คณะ ทั้งนี้เนื่องมาจากมนุษย์เกิดมาในสังคม ดำรงอยู่ในสังคม คนเราจึงจำเป็นต้องมีปฏิภิกิริยาและกิจกรรมร่วมกัน ในภาวะเช่นนั้นพิธีกรรมย่อมมีบทบาททำให้เกิดความสามัคคีในสังคม ดังนั้นจึงอาจเรียกพิธีกรรมทั้งปวงว่า พิธีกรรมแห่งหมู่คณะ

พิธีกรรมแห่งหมู่คณะอาจแบ่งได้เป็น 3 ประเภทคือ

1. พิธีกรรมตามปฏิทิน (Cyclic Rites หรือ Cyclic Group Rites) เป็นพิธีกรรมสำหรับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นหมุนเวียนเป็นประจำและเป็นเหตุการณ์ที่สำคัญต่อคนในสังคมโดยทั่วถึงกัน เช่น พิธีกรรมในเทศกาลงานบุญต่างๆ พระราชพิธีสิบสองเดือน ฮีตสิบสอง เป็นต้น
2. พิธีกรรมในระยหวัเลี้ยวหัวต่อ (Crisis Rite) เป็นพิธีกรรมสำหรับ ช่วงแห่งวิกฤตการณ์ในชีวิตของมนุษย์แต่ละคน วิกฤตการณ์ในชีวิตเกิดขึ้นทุกครั้งที่คนเราต้องเปลี่ยนสถานการณ์ เช่น เปลี่ยนวัย เปลี่ยนอาชีพ เปลี่ยนฐานะในสังคมตลอดจนเปลี่ยนสิ่งแวดล้อมได้แก่ พิธีกรรมเกี่ยวกับที่ทำในช่วงตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย เช่น พิธีกรรมการบวช พิธีการแต่งงาน เป็นต้น พิธีกรรมเกี่ยวกับอาชีพ เช่น พิธีกรรมในการทำนา เป็นต้น
3. พิธีกรรมรักษาโรค เป็นการรักษาโรคซึ่งมนุษย์เชื่อว่าสาเหตุของการเจ็บป่วยเกิดจากอิทธิวิสัยเหนือคนธรรมดา (Super Naturalism) จึงต้องประกอบพิธีโดยใช้หมอทางด้านไสยเวทวิทยา ในสังคมไทยมีการทำพิธีกรรมประเภทต่างๆ ดังกล่าวเช่นกัน นอกจากนี้ยังมีการจำแนกประเภทพิธีกรรมตามกลุ่มบุคคล ที่เกี่ยวเนื่องกับพิธีกรรม ซึ่งแบ่งเป็นพิธีกรรมของกษัตริย์ เรียกว่า พระราชพิธีหรือพิธีหลวงและพิธีกรรมของประชาชนทั่วไปเรียกว่าพิธีราษฎร์หรือพิธีกรรมของชาวบ้าน

สรุปได้ว่าพิธีกรรมเกิดจากความเชื่อของมนุษย์อันเนื่องมาจากความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งไม่มีตัวตนและพิสูจน์ไม่ได้ว่าคืออะไร แต่มนุษย์ก็เชื่อและประจักษ์ด้วยใจว่ามีอยู่และพลังอำนาจซึ่งมนุษย์จะต้องทำพิธีกรรมต่างๆ เพื่อให้สิ่งนั้นบันดาลสิ่งที่มีมนุษย์ต้องการ นอกจากนี้เมื่อมนุษย์มีการยอมรับนับถือศาสนาแล้ว มนุษย์ได้จัดทำพิธีกรรม โดยมีเป้าหมายคล้ายคลึงกันคือ เพื่อให้เกิดความสบายใจ มีจิตใจมั่นคง เพราะมีพิธีกรรมเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ รวมทั้งเป็นสื่อที่รวมจิตใจของคนในสังคมให้ผสมผสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน นอกจากนั้นพิธีกรรมยังเป็นกฎเกณฑ์ของสังคมที่ถือประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมา เพื่อตอบสนองความต้องการและความรู้สึกของมนุษย์ และยังเป็นสิ่งที่มีความสำคัญในเรื่องโครงสร้างความมั่นคงของคนในสังคมอีกด้วย

3.3 พิธีกรรมของพระพุทธศาสนา

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ (2543 หน้า 327 – 393) ได้กล่าวถึงพิธีกรรมในทางพระพุทธศาสนาในแง่มุมต่างๆ ไว้ดังต่อไปนี้

พิธีกรรมหรือระเบียบแบบแผนที่จะปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนานั้น เรียกว่า "ศาสนพิธี"

ความเป็นมาของพิธีกรรมในพระพุทธศาสนา

ในระยะเริ่มแรกที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้แล้วทรงเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้น ศาสนพิธีหรือพิธีกรรมต่างๆ ยังไม่มีเหมือนดังเช่นในปัจจุบันนี้ ทั้งนี้ก็เพราะว่าพุทธบริษัทยังมีจำนวนน้อย ต่อมาเมื่อมีผู้เลื่อมใสหันมายอมรับนับถือพระพุทธศาสนามากขึ้น จึงเกิดมีพิธีกรรมหรือข้อปฏิบัติที่จะใช้ในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ขึ้น

พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาในระยะเริ่มแรกพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้น ต่อมาภายหลังเมื่อพระพุทธเจ้าทรงเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว เหล่าพระสาวกก็ได้ตั้งพิธีกรรมเพิ่มเติมจากที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ จึงเกิดมีพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนามากมาย

ความสำคัญของพิธีกรรมในพระพุทธศาสนา

พิธีกรรมเป็นสิ่งที่มิได้อยู่ในทุกศาสนา ถึงแม้ว่าพิธีกรรมไม่ใช่แก่นแท้ของศาสนา แต่พิธีกรรมก็มีความสำคัญมากต่อศาสนา กล่าวคือถ้าเปรียบศาสนาเป็นต้นไม้ เนื้อแท้ของศาสนาเปรียบได้กับแก่นของต้นไม้ พิธีกรรมจะเป็นประหนึ่งเปลือกของต้นไม้ที่จะคอยรักษาแก่นของต้นไม้

ประเภทของพิธีกรรมในพระพุทธศาสนา

พิธีกรรมในพระพุทธศาสนานั้นมีมาก แต่พอที่จะจัดเป็นประเภทๆ ได้ 4 ประเภท ดังนี้

- (1) กุศลพิธี เป็นพิธีกรรมที่เป็นการประกอบคุณงามความดีเฉพาะบุคคล คือ พิธีกรรมการทำความดีให้กับตนเองเป็นสำคัญ เช่น พิธีกรรมการแสดงตนเป็นพุทธมามกะ พิธีกรรมการเวียนเทียนในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา พิธีกรรมในการรักษาอุโบสถศีล เป็นต้น
- (2) บุญพิธี เป็นพิธีกรรมที่เนื่องด้วยประเพณีในครอบครัวหรือเป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิต เช่น พิธีกรรมการขึ้นบ้านใหม่ พิธีกรรมการบวชพระ พิธีกรรมการแต่งงาน พิธีกรรมเกี่ยวกับความตาย เป็นต้น
- (3) ทานพิธี ได้แก่พิธีกรรมในการถวายทานต่างๆ หมายถึงการถวายวัตถุที่ควรถวายให้เป็นทานด้วยความเต็มใจ เช่น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค เป็นต้น การถวายทานนี้สามารถจำแนกออกเป็น 2 อย่าง คือ ปาฏิบุคลิกทาน คือ ทานที่เจาะจงผู้รับ และสังฆทาน คือ การถวายทานที่ไม่เจาะจงผู้รับ มอบถวายเป็นของสงฆ์
- (4) ปกิณกพิธี เป็นพิธีกรรมเบ็ดเตล็ดต่างๆ ไป เช่น พิธีการแสดงความเคารพพระวิธีการประเคนของพระ วิธีการกรวดน้ำ เป็นต้น

สรุปความว่าพิธีกรรมในพุทธศาสนานั้นบางครั้งจะเรียกว่า ศาสนพิธี เป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าและพระสาวกบัญญัติขึ้น ถึงแม้ว่าพิธีกรรมจะไม่ใช่แก่นแท้ของศาสนาแต่พิธีกรรมก็มีความสำคัญมากต่อศาสนา พิธีกรรมในพุทธศาสนาแบ่งออกได้เป็น 4 ประเภท คือ กุศลพิธี บุญพิธี ทานพิธีและปกิณกพิธี

3.4 พิธีกรรมกับสังคมไทย

พิธีกรรมในสังคมไทยมีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง เพราะประเทศไทยได้รับแนวคิดในการปฏิบัติตามพิธีกรรมจากหลายแนวคิดด้วยกัน จนก่อเกิดเป็นลักษณะทางพิธีกรรมของไทยซึ่งนักวิชาการได้กล่าวไว้ ดังนี้

อานนท์ อาภาภิรม (2517 หน้า 23) ได้กล่าวถึงการปฏิบัติพิธีกรรมของชาวไทยว่า พิธีกรรมซึ่งเป็นการปฏิบัติตามวัฒนธรรมโดยทั่วไปของคนไทยนั้นมักแสดงออกในรูปของงานพิธีหรือพิธีการอยู่เสมอ กล่าวคือคนไทยนิยมจัดงานพิธีหรือพิธีการเนื่องในโอกาสต่างๆ ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย พิธีกรรมแบ่งออกเป็น

1. งานพิธี เป็นพิธีกรรมที่แสดงออกให้เห็นถึงความมีหน้ามีตา หรือเพื่อแสดงถึงสถานภาพทางสังคมของเจ้าภาพให้เป็นที่ยอมรับของสังคม เช่น พิธีแต่งงาน พิธีศพ เป็นต้น คนไทยนิยมจัดงานพิธีให้ใหญ่โต เพื่อเป็นเกียรติและศักดิ์ศรีของเจ้าภาพ บางรายแม้จะไม่มีเงินแต่ก็ไปยืมยืมผู้อื่นมาเพื่อจัดงาน

2. พิธีการ เป็นพิธีกรรมที่แสดงออกให้เห็นถึงความขลังและความศักดิ์สิทธิ์ พิธีกรรมดังกล่าวเป็นเรื่องของกลุ่มบุคคล เช่น พิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ เป็นต้น พิธีกรรมมีบทบาทสำคัญในการสร้างเชื่อมั่นและความรู้สึกร่วมกัน ตลอดจนเสริมสร้างความปิตินดีให้แก่ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในพิธีกรรมโดยทั่วไป

งามพิศ สัตย์สงวน (2532 หน้า 190 – 191) ได้กล่าวถึงความสำคัญของพิธีกรรมที่มีต่อสังคมว่า พิธีกรรมทางศาสนาทำให้เกิดความผสมกลมกลืนกันทางสังคม โดยขจัดความขัดแย้งออกไปเพื่อสังคมจะไม่ชะงักงัน และสมาชิกของสังคมสามารถดำเนินชีวิตของตัวเองต่อไปได้ในทุกสังคม คนกลุ่มต่างๆ ที่มีอำนาจไม่เท่ากันมักไม่เป็นมิตรต่อกัน ทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้นได้ในหลายๆ สังคมจึงมีพิธีกรรมตรงกันข้ามกับความเป็นจริง เพื่อลดความขัดแย้ง ในพิธีกรรมดังกล่าว กลุ่มคนกลุ่มต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์กันจะเปลี่ยนไปแสดงบทบาทที่ตรงข้ามกับความเป็นจริง พิธีกรรมที่เปลี่ยนเป็นตรงข้ามดังกล่าว จะทำให้เกิดความมั่นคงในสังคม โดยการอนุญาตให้กลุ่มคนที่อยู่ในฐานะต่ำกว่าอีกกลุ่มได้มีโอกาสปลดปล่อยความกดดันที่เกิดขึ้นจากการอยู่ในฐานะที่ต่ำกว่าอย่างถาวรได้ นอกจากนั้นความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรม ช่วยให้สังคม

คงอยู่ได้โดยทางอ้อมและยังมีผลกระทบโดยตรงต่อความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนและสิ่งแวดล้อมทางกายภาพของเขาด้วย

สิริวัฒน์ คำวันสา (2539 หน้า 15) ได้กล่าวถึงลักษณะและหน้าที่ของพิธีกรรมในสังคมไทยว่า พิธีกรรมและประเพณีของชาวไทยมีหลายอย่างด้วยกัน ไม่ได้มีแต่เฉพาะการประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา พิธีการเช่นผี หรือพิธีพราหมณ์เท่านั้น การประกอบพิธีกรรมมีความสำคัญหลายประการ คือ

1. ทำให้เกิดความรู้สึกสบายใจ
2. เป็นการพักผ่อนหย่อนใจ
3. เป็นการระบายความรู้สึกที่อดกลั้นมานาน

การศึกษาพิธีกรรมและประเพณีของชาวบ้าน จะมองข้ามลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมไม่ได้ นอกจากนั้นพิธีกรรมและประเพณีของชาวบ้านยังมีลักษณะเป็นการผสมผสานกันระหว่างพลังอำนาจของพระพุทธศาสนา พราหมณ์ และการเช่นผีหรือสิ่งเหนือธรรมชาติอื่นๆ

พิธีกรรมมีหน้าที่ดังต่อไปนี้

1. เป็นสื่อกลางในการแสดงความรู้สึก ความปรารถนาและความต้องการของมนุษย์ในสังคม
2. ให้โอกาสในการแต่งตัวและอวดการแต่งตัวนั้นต่อสาธารณชน
3. ให้โอกาสในการเดินทางท่องเที่ยวไปเยี่ยมญาติ
4. คลายความรู้สึกทางเพศที่เก็บกดไว้
5. ให้โอกาสในการร้องรำ เกี่ยวพราสี ผ่อนคลายอารมณ์และรื่นเริง
6. ให้โอกาสในการเรียนรู้ศิลปะสาขาต่างๆ เช่น การประดิษฐ์ดอกไม้ การตกแต่งวัด หรือสถานที่ในการประกอบพิธีกรรม เป็นต้น
7. เสริมสร้างพลังและความมั่นคงให้แก่สังคม
8. เป็นการสร้างความมั่นคงทางจิตใจ

ธิดา โมสิกรัตน์ (2538 หน้า 38) ได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทางพิธีกรรมในสังคมไทยว่า ประเพณีและพิธีกรรมปรัมปราบางพิธีได้หมดความหมายที่มีต่อสังคมในปัจจุบัน แม้จะยังคงถือปฏิบัติต่อกันมาโดยไม่ได้ก่อความเสียหายต่อสังคมโดยรวม แต่ก็ทำให้คนปัจจุบันบางส่วนเข้าใจผิด คิดว่าประเพณีและพิธีกรรมทำให้สังคมเจริญก้าวหน้าไปได้ช้า จึงเกิดแนวคิดจะปรับปรุงประเพณีและพิธีกรรมเสียใหม่ให้เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบัน โดยไม่ล้มเลิกไป

แต่ยังคงรักษาแนวทางการคิดหลักของประเพณีและพิธีกรรมไว้ เช่น พิธีกรรมการบวชก็ปรับเป็นการบวชแบบประหัต ซึ่งยังคงรักษาแนวความคิดในเรื่องของพิธีกรรมศาสนาไว้ แต่มิได้ล้มเลิกประเพณีจนสูญเสียวัฒนธรรมไทยแต่อย่างใด

ฉวีวรรณ ประจบเหมาะ (2544 หน้า 247) ได้กล่าวถึงการเก็บข้อมูลเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมว่า เนื่องจากการเก็บข้อมูลเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมเป็นเรื่องยากและใช้เวลานานในการที่จะเข้าใจอย่างลึกซึ้ง ผู้วิจัยจะต้องเข้าใจวัตถุประสงค์ของการเก็บข้อมูลในเรื่องนี้ของตนเองว่า จะต้องการลึกซึ้งสักแค่ไหนและจะเอาไปทำอะไร เราจะศึกษาเจาะลึก ระบบความเชื่อหรือเราจะเข้าใจระบบความเชื่อ เพื่อเข้าใจพฤติกรรมและการตัดสินใจของคนในชุมชนต่อเรื่องอื่นๆ และมุ่งที่จะเข้าใจว่าระบบความเชื่อดังกล่าวมีอิทธิพลหรือส่งผลอย่างไรบ้างต่อพฤติกรรมของคนในชุมชน ในการสังเกตพิธีกรรมเราอาจจะกำหนดประเด็นใหญ่ๆ ที่จะสังเกตได้ เช่น

1. ความหมายของพิธีกรรม กล่าวคือพิธีกรรมนั้นทำเพื่ออะไรมีพื้นฐานบนความเชื่อในเรื่องใด

2. กระบวนการและขั้นตอนในพิธีกรรม

3. ภูมิหลังและความสำคัญของผู้ที่ประกอบพิธีกรรมในชุมชน

4. ความสัมพันธ์ของผู้ที่เข้ามาร่วมพิธีกรรม

5. การใช้วัตถุสิ่งของและสัญลักษณ์ของสิ่งเหล่านั้นในพิธีกรรม

6. ช่วงเวลาที่ประกอบพิธีกรรม

อาพันธ์ กาญจนพันธุ์ (2542 หน้า 78-79) ได้กล่าวถึงลักษณะและความสำคัญของพิธีกรรมของชุมชนในภาคเหนือว่า พิธีกรรมเป็นการปฏิบัติการร่วมกันของกลุ่มชนเพื่อสืบทอดอุดมการณ์ มีทั้งในระดับครอบครัว เครือญาติและหมู่บ้าน โดยมีศูนย์กลางของพิธีกรรมอยู่ที่วัด และในช่วงเวลาต่างๆ ของวิถีชีวิตซึ่งประกอบด้วยพิธีสำคัญๆ คือ พิธีระดับชุมชน เช่น สงกรานต์ ยี่เป็ง ปอยหลวง เป็นต้น ส่วนพิธีในครอบครัวและญาติก็มีพิธีบวชที่เรียกว่า "ปอยน้อย" มีการแห่ฉนวนบุญ คือจะมีการบอกบุญกว้างขวาง เดิมมีการเลี้ยงที่วัด ปัจจุบันมาเลี้ยงในแต่ละบ้านทำให้สิ้นเปลืองมาก พิธีกรรมการบวชลูกแก้วมักเป็นเรื่องของชุมชน โดยมีพ่อออกและแม่ออกทำพิธีบวชให้ลูกคนอื่น พิธีบางอย่างก็เลิกกันไปแล้ว ที่สำคัญคือทานทอดซึ่งเป็นเรื่องที่ชุมชนช่วยเหลือสมาชิกที่ยากจนด้วยวิธีการต่างๆ พิธีกรรมหลายอย่างในชุมชนปัจจุบันนี้จะเปลี่ยนจากการร่วมกันในระดับชุมชนมาอยู่ที่ครัวเรือนมากขึ้น

อานนท์ อาภาภิรม (2517 หน้า 23) ได้กล่าวถึงลักษณะของขนบธรรมเนียม พิธีกรรมประเพณีและความเปลี่ยนแปลงของขนบธรรมเนียมประเพณีไทยว่า ขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรมที่สังคมไทยยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมานั้นมีอยู่หลายประการ เช่น การกิน การนอน การสนทนาปราศรัย ตลอดจนพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิต เช่น พิธีโกนจุก การบวชภาค การแต่งงาน เป็นต้น แต่ในปัจจุบันสังคมไทยได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างมาก ส่งผลให้ วิถีชีวิตของคนไทยเปลี่ยนแปลงไปไม่ว่าจะเป็นเรื่องการแต่งกาย การกีฬา หรือการดนตรี เป็นต้น อันเป็นผลมาจากการรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกมาใช้ ซึ่งทำให้ประเพณีและวัฒนธรรมดั้งเดิม ของไทยไม่ได้รับความสนใจหรือปฏิบัติเท่าที่ควร

กิ่งแก้ว อัดถาวร (2533 หน้า 25) ได้กล่าวถึงพิธีกรรมในสังคมไทย ในกรณีของ พิธีกรรมการบวชว่า เป็นพิธีสถาปนาเข้าสู่สภาวะทางศาสนาและไสยศาสตร์ด้วย เด็กชาย เหล่านี้ย่อมจำเป็นต้องแสดงภูมิหรือความสามารถ เพื่อพิสูจน์ว่าตนเหมาะสมที่จะได้รับ การต้อนรับเข้าสู่โลกของคนหนุ่ม ในหมู่คนไทยพุทธศาสนิกชนถือว่าการบวชเป็นเรื่องที่ผู้ชายหนุ่ม จะพัฒนาตนสู่สุคติภาวะ พิธีการเตรียมความพร้อมได้แก่ การทำขวัญนาค หมอขวัญจะแห่ลอบรม นาคในทุกแห่งทุกมุมของวินัยและจริยธรรม นับเป็นพิธีกรรมที่จงใจให้เป็นประโยชน์อย่างสูงแก่ผู้ที่จะ บวชทีเดียว

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ (2543 หน้า 333 – 393) ได้กล่าวถึง ประเภทของพิธีกรรมในสังคมไทยในส่วนที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ ว่าได้แก่พิธีกรรมต่อไปนี้ คือ

1. พระราชพิธี เป็นพิธีกรรมหลวงที่พระมหากษัตริย์โปรดให้จัดขึ้นเป็นประจำ ตามกำหนดเวลา เช่น พระราชพิธีฉัตรมงคล พระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีพระราชพิธีบางพิธีที่ทรงโปรดเกล้าให้จัดขึ้นเป็นกรณีพิเศษ เช่น พระราชพิธีทรงอภิเษก สมรส เป็นต้น ในการประกอบพระราชพิธีเหล่านี้ บางพระราชพิธีมีแต่เฉพาะพิธีกรรมสงฆ์เท่านั้น แต่บางพระราชพิธีก็มีพิธีกรรมของพราหมณ์ด้วย

2. งานพระราชกุศล เป็นงานที่สืบเนื่องกับพระราชพิธีก็มี เป็นงานที่ พระมหากษัตริย์โปรดให้จัดขึ้นเป็นประจำตามกำหนดเวลาก็มี เช่น งานพระราชกุศลมาฆบูชา เป็นต้น เป็นงานพระราชกุศลเป็นพิเศษก็มี เป็นงานพระราชกุศลส่วนพระองค์ก็มี เช่น งานพระราชกุศลทรงบาตร เนื่องในโอกาสใดโอกาสหนึ่งก็มี

3. รัฐพิธี เป็นงานที่รัฐบาลกำหนดขึ้นเป็นประจำทุกปีโดยเชิญเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเป็นประธานในการประกอบพิธี ตามปกติงานรัฐพิธีนั้น ก็มีแต่เสด็จไปทรงวางพวงดอกไม้ถวายราชสักการะ แล้วเสด็จพระราชดำเนินกลับ เช่น รัฐพิธีที่ระลึกวันจักรี เป็นต้น งานใดจะจัดให้มีพิธีสงฆ์ด้วยหรือไม่นั้น สุดแต่สำนักพระราชวังจะกำหนดและนำความขึ้นกราบบังคมทูล

สุเขาว์ พลอยชุม (2541 หน้า 42) ได้กล่าวถึงความเชื่อเรื่องผีในสังคมไทย ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของที่มาของพิธีกรรมในสังคมไทยว่า ความเชื่อถือของชนชาติไทยแต่เดิมมาไม่ต่างจากชนชาติอื่นๆ คือ มีความเชื่อถือในสิ่งที่มองไม่เห็นและมีฤทธิ์อำนาจที่จะบันดาลดีร้ายให้แก่มนุษย์ได้ ความเชื่อถือทำนองนี้รวมเรียกว่า ลัทธิถือผีสังเทวดา(Animism) ซึ่งแบ่งได้เป็น 4 ลักษณะคือ

1. นับถือผีที่เป็นเทวดาอารักษ์ เช่น รุกขเทวดา เจ้าทุ่ง เจ้าท่า เจ้าป่า เจ้าเขา
2. นับถือผีปู่ย่าตายาย ผีเรือน ผีบรรพบุรุษ
3. นับถือ ผีวีรบุรุษ
4. นับถือผีร้าย

คติผีสังเทวดาเป็นความเชื่อถือของชนชาติไทยมาแต่โบราณ ต่อมาชาวไทยได้นับถือพระพุทธศาสนา คติความเชื่อเดิมก็ยังมีอยู่ ต่อมาอีกชาวไทยได้รับศาสนาฮินดูโดยผ่านทางเขมรเข้ามานับถือด้วย ความเชื่อทางศาสนาของคนไทยจึงมีรากฐานซ้อนกันเป็นสองชั้น คือมีคติเชื่อถือผีสังเทวดาอยู่ชั้นล่าง พระพุทธศาสนาอยู่ชั้นบน โดยมีศาสนาพราหมณ์หรือฮินดูแทรกอยู่ตรงกลางบางๆ ฉะนั้นพิธีกรรมทางศาสนาของคนไทยส่วนมากจึงมีพิธีทางพระพุทธศาสนา พิธีพราหมณ์และพิธีบวงสรวงผีสังเทวดา รวมถึงสิ่งเหนือธรรมชาติอื่นๆ ปนกันอยู่

ศาสนาพราหมณ์เป็นศาสนาที่ถืออิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนไทยเกือบจะทุกด้านรองจากพระพุทธศาสนา แม้ว่าคนไทยจะถือว่าตนเองเป็นพุทธศาสนิกชน คือนับถือพระพุทธศาสนา แต่ในความรู้สึกนึกคิดและการปฏิบัติในหลายๆ ด้าน เป็นไปตามคติความเชื่อแบบพราหมณ์ ซึ่งบางเรื่องก็เชื่อถือหรือปฏิบัติตามโดยเข้าใจว่าเป็นเรื่องของพระพุทธศาสนา แต่บางเรื่องก็เชื่อและปฏิบัติตามทั้งๆ ที่รู้ว่าเป็นลัทธิความเชื่อถือแบบพราหมณ์

ภารตี มหาพันธ์ (2532 หน้า 152-153) ได้กล่าวถึงความเชื่อเรื่องผีอันเป็นส่วนหนึ่งของที่มาของพิธีกรรมในสังคมไทย ว่า ความเชื่อดั้งเดิมของชนชาติไทยก็เช่นเดียวกับชนชาติอื่น คือ เชื่อในอำนาจลึกลับของธรรมชาติของวิญญาณซึ่งเรียกว่าผี ผีในความเชื่อของชาวไทยจำแนกออกได้ 4 ประเภทคือ

1. ผีที่เป็นเทวดาอารักษ์ เช่น รุกขเทวดา เจ้าทุ่ง เจ้าท่า เจ้าป่า เจ้าเขา พระภูมิเจ้าที่และผีประจำเมือง เป็นต้น ในจารึกสุโขทัยกล่าวถึงผีที่เป็นเทวดาอารักษ์ว่า

“เบื้องหัวนอนเมืองสุโขทัยนี้ มีภูฎิหารปุศุอยู่ มีสรีดภงส์ มีป่าพรวัว
ปาลาง มีปามวง ปาขาม มีน้ำโคก มีพระชะพุงผีเทพยดา ในเขานั้นเป็นใหญ่
กว่าผีในเมืองนี้ ชุนผู้ใดถือเมืองสุโขทัยนี้แล้ว ไหว้ดีพลีถูก เมืองเที่ยง เมืองนี้ดี
ผีไหว้บดีพลีถูก ผีในเขานั้นบคุ้มบเกรง เมืองนี้หาย”

2. ผีบรรพบุรุษ ได้แก่ผีปู่ย่า ตายายและผีเรือน เป็นต้น ชาวไทยสมัยโบราณ
เชื่อว่าเมื่อตอนตายวิญญาณจะออกจากร่างไปสู่ที่ต่างๆ ตามกรรมที่ตนทำไว้ เช่นไปเกิดเป็นเทวดา
บนสวรรค์ ตกนรก ไปเกิดใหม่หรือยังวนเวียนคุ้มครองรักษาบุตรหลานอยู่ตามบ้านเรือน
เป็นต้น ผีเรือนนั้นนอกจากจะคอยคุ้มครองบุตรหลานแล้ว ยังคอยคุ้มครองมิให้กระทำผิด
ประเพณี ถ้าการกระทำผิดประเพณีเช่นพี่น้องทะเลาะวิวาทกัน หรือลูก หลานที่เป็นสาวปล่อยตัว
ให้ชายเขยชมก่อนแต่งงาน ผีเรือนจะโกรธ ผู้กระทำผิดจะต้องเสียผี คือทำพิธีบวงสรวงขอขมา
มิเช่นนั้นผีเรือนจะทำร้าย

3. ผีวีรบุรุษ ในสมัยโบราณไม่ปรากฏว่านิยมนับถือผีวีรบุรุษกันนัก จนกระทั่งถึง
สมัยราชอาณาจักรอยุธยา ปรากฏว่ามีการสร้างปราสาทเพื่อเป็นที่ประทับของวิญญาณ
พระเชษฐบิดร พระเชษฐบิดรหมายถึง สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ต่อมา
ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ได้มีการสร้างปราสาทพระเทพบิดร เพื่อเป็นที่ประทับของดวงพระวิญญาณ
ของพระมหากษัตริย์ในพระราชวงศ์จักรีที่เสด็จสวรรคตแล้ว ในสมัยปัจจุบันชาวไทยนิยมสร้างศาล
ของวีรบุรุษกษัตริย์กันทั่วไป เช่น ศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ศาลพระเจ้าเสือและอนุสาวรีย์
ที่สร้างเป็นพระรูปวีรกษัตริย์ รูปวีรบุรุษ วีรสตรีขึ้นสักการบูชา

4. ผีร้าย เป็นผีไม่มีศาล เทียบเวรอันหลอกหลอผู้คนทั่วไป เช่น ผีเปรต ผีปอบ
ผีโขมด ผีห่า ผีตายโหง ฯลฯ ผีเหล่านี้ไม่ค่อยมีอิทธิฤทธิ์มากนัก พวกหมอมผีมีเวทมนต์คาถา
ซึ่งจะสามารถบังคับหรือฆ่าได้

คติการนับถือผียังคงฝังลึกอยู่ในจิตใจของชาวไทย แม้ว่าในสมัยต่อๆ มาชาวไทยจะ
ได้รับอิทธิพลของศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์เข้ามาแล้ว คติความเชื่อเดิมเกี่ยวกับผีก็ยังคงมี
อยู่ มีผู้เปรียบเทียบการนับถือลัทธิศาสนาต่างๆ ของชาวไทยว่า มีลักษณะคล้ายรูปเจดีย์ ซึ่งมี
ฐานเป็นการนับถือผี ถัดขึ้นไปศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธเป็นส่วนยอดเจดีย์ คติความเชื่อ

ลัทธิทั้งสามแบบนี้ผสมกลมกลืนกันไป ความเชื่อใดจะมีอิทธิพลหรือปรากฏเด่นชัดกว่าความเชื่ออื่น ขึ้นอยู่กับเชื้อชาติ ชนชั้นทางสังคมและการศึกษาของแต่ละบุคคลหรือกลุ่มบุคคลนั้นๆ

ธิดา โมสิกรัตน์ (2538 หน้า 48) ได้กล่าวถึงการผสมผสานกันของพิธีกรรมของพระพุทธศาสนาและพิธีกรรมตามความเชื่อแบบผีว่า การประกอบพิธีกรรมในสังคมไทยได้รับอิทธิพลจากความเชื่อในเรื่องวิญญาณผสมผสานกับความเชื่อทางพุทธศาสนา ความเชื่อในเรื่องวิญญาณ หมายถึง ความเชื่อในแดนผู้ยิ่งใหญ่ ผีบรรพบุรุษ ตลอดจนมาจนถึงผีไร่นาและพื้นภูมิประเทศต่างๆ การบูชาผีต่างๆ ตามพิธีกรรมย่อมหมายถึงความสุขความเจริญในงานอาชีพ และความอยู่รอดในทางเศรษฐกิจและสังคมของมนุษย์ผู้บูชานั้น ส่วนการบูชาพระรัตนตรัยและทำบุญทางพุทธศาสนาจะมีความคู่กันไปเสมอ หรือมีจะนั้นก็เป็นการบุญของพุทธศาสนาโดยเฉพาะ ทั้งนี้เพื่อประโยชน์สุขชาตินี้สุชาติหน้า โดยมีพระนิพพานเป็นเป้าหมายสูงสุด

สมบูรณ สุขสำราญ (2533 หน้า 113) ได้กล่าวถึงการผสมผสานกันของพิธีกรรมของพระพุทธศาสนาและพิธีกรรมตามความเชื่อแบบผี ว่า ในบางสังคมอาจจะมี ความเชื่อในพระพุทธรูปเจ้าพร้อมๆ กับมีความเชื่อในเรื่องผีและวิญญาณ ปรากฏการณ์ของการรวมกันของลัทธิความเชื่อแบบต่างๆ นี้ ส่วนใหญ่จะเกิดเมื่อมีการแผ่กระจายของระบบความเชื่อ โดยประชาชนมองไม่เห็นความขัดแย้งในระบบความเชื่อ เพราะไม่สนใจในระบบความเชื่อ เท่ากับสนใจในพิธีกรรมและไม่ได้ให้เวลาวิเคราะห์ระบบความเชื่อแบบต่างๆ เพียงแต่รับเอาพิธีกรรมมาเท่านั้น เพราะพิธีกรรมมีหน้าที่และประโยชน์ในการตอบสนองความต้องการของมนุษย์ ซึ่งมี ความต้องการเสถียรภาพและความมั่นคงทางสังคมและจิตใจ

อมรา พงศาพิชญ์ (2533 หน้า 120) ได้กล่าวถึงความเกี่ยวเนื่องกันของแนวความคิดเรื่องพุทธ ผี ในสังคมไทย ว่า สำหรับแนวคิดคู่ตรงข้ามเรื่องเทวดา - ผีนั้น เทวดามักเกี่ยวข้องกับอำนาจเหนือธรรมชาติฝ่ายดีที่มีอยู่บนสวรรค์ ในขณะที่ผีมีมักเกี่ยวข้องกับอำนาจเหนือธรรมชาติฝ่ายที่ไม่ดีและมีที่อยู่ในนรก ผีสามารถทำให้คนเจ็บป่วยและมีดวงไม่ดี เวลาที่หมอส่งหรือคนทรงทำนายว่าความเจ็บป่วยเกิดจากการกระทำของผี จะต้องทำพิธีไล่ผีโดยการกล่าวบทสวดมนต์อันเชิญเทวดา ซึ่งเป็นตัวแทนของฝ่ายอำนาจดีมาอยู่กับมนุษย์ เพื่อปราบปรามฝ่ายอำนาจไม่ดีพุดง่ายๆ ว่าอัญเชิญเทวดามาปราบผี ในแง่ผีและเทวดาเรียกว่าเป็นฝ่ายตรงข้ามกัน ในเรื่องพุทธกับพราหมณ์ มองว่าขณะที่การบวชพระเป็นพระทางพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่ลูกหลานจะทำให้พ่อแม่ปู่ย่าตายาย เพราะสามารถอุทิศอานิสงส์และบุญจากการบวชให้ผู้เฒ่าได้ แต่พิธีสู่ขวัญในพิธีกรรมการทำขวัญภาค ผู้เฒ่าคือพ่อแม่ปู่ย่าตายายทำให้แก่ลูกหลานจึงเป็นทิศทางตรงข้ามกันสำหรับพิธีกรรมสองประเภทดังกล่าวนี้

ศิริพร ฐิตะฐาน (2533 หน้า 115) ได้กล่าวถึงการผสมผสานระหว่างศาสนากับ
ไสยศาสตร์ในสังคมไทยว่า พิธีกรรมในสังคมไทยมีลักษณะผสมผสานทางศาสนาและไสยศาสตร์
หรือมีส่วนประกอบศาสนาหลายศาสนาผสมกัน ทั้งในระดับความเชื่อและการปฏิบัติ
ภาษาอังกฤษใช้ศัพท์ว่า Syncretism หรือ การผสมผสานความเชื่อต่างๆ เข้าด้วยกันจนเกือบจะเป็น
เนื้อเดียวกัน คนโดยทั่วไปไม่สามารถแยกได้ว่า ส่วนใดเป็นของศาสนาใดและในทางปฏิบัติหรือ
ตามสภาพความจริงแล้ว ก็ไม่มีความจำเป็นต้องแยกแยะให้ชัดเจน อย่างไรก็ตาม ทางด้าน
วิชาการอาจมีประโยชน์ที่จะแยกให้เห็นข้อแตกต่างระหว่างศาสนาและไสยศาสตร์ เพื่อความเข้าใจ
อย่างชัดเจนเกี่ยวกับศาสนาและสังคม

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ (2528 หน้า 327 – 333) ได้กล่าวถึงการผสมผสาน
ทางความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติกับพระพุทธศาสนา ซึ่งก่อให้เกิดเป็นพิธีกรรมในสังคมไทยว่า
ดั้งเดิมนั้นชาวไทยมีความเชื่อทางศาสนาตามแบบวิญญาณนิยม (Animism) กล่าวคือมีความเชื่อ
ในเรื่องวิญญาณ ว่าวิญญาณมีอยู่จริง ชาวไทยจึงประกอบพิธีกรรมต่างๆ เพื่อบูชาวิญญาณซึ่ง
เป็นสิ่งเหนือธรรมชาติเหล่านั้น เพื่อขอให้วิญญาณเหล่านั้นคุ้มครองและทำให้เกิดความเจริญใน
ชีวิตของตน แนวคิดนี้มีปรากฏในหลักฐานทางประวัติศาสตร์และวรรณคดีของไทยมากมาย ต่อมา
เมื่อชาวไทยหันมานับถือพระพุทธศาสนาแล้ว ความเชื่อในเรื่องวิญญาณและสิ่งเหนือธรรมชาติ
ต่างๆ ก็ยังคงอยู่ในสังคมไทย โดยจะปฏิบัติควบคู่กันไปกับพระพุทธศาสนา ตัวอย่างที่แสดงให้เห็น
เห็นว่าชาวไทยยังมีความเชื่อในเรื่องวิญญาณ เช่น การสร้างศาลพระภูมิเจ้าที่ ซึ่งชาวไทย
มีความเชื่อว่า ในอาณาเขตบ้านแต่ละหลังจะมีวิญญาณคอยปกป้องรักษาอยู่นั่นเอง

สรุปความว่าพิธีกรรมในสังคมไทยเป็นการปฏิบัติตามวัฒนธรรมโดยทั่วไปของคน
ไทยมักแสดงออกในรูปของงานพิธีหรือพิธีการอยู่เสมอ พิธีกรรมเป็นการปฏิบัติร่วมกันของ
สมาชิกในสังคมเพื่อสืบทอดอุดมการณ์ มีทั้งในระดับครอบครัว เครือญาติและหมู่บ้าน โดยมี
ศูนย์กลางของพิธีกรรมอยู่ที่วัด ซึ่งมีหลายลักษณะ เช่น พิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิต พิธีกรรมสำหรับ
สังคม นอกจากนั้นพิธีกรรมในสังคมไทยยังมีลักษณะเป็นการผสมผสานระหว่างความเชื่อแบบ
พุทธศาสนา ความเชื่อแบบศาสนาพราหมณ์และความเชื่อแบบผีหรือสิ่งเหนือธรรมชาติเข้าด้วยกัน

4. เอกสารเกี่ยวกับการบวช

การบวช เป็นพิธีกรรมที่ได้รับการสืบทอดมาอย่างยาวนาน นับตั้งแต่สมัยพุทธกาล
จนมาถึงปัจจุบัน การที่จะกล่าวถึงพิธีกรรมการบวชของชุมชนบ้านแขก จึงจะได้นำเสนอแนวความคิด
เกี่ยวกับการบวชซึ่งนักวิชาการได้แสดงทรรศนะไว้ดังนี้

4.1 ความหมายของการบวช

คำว่า "บวช" มาจากคำว่า บรรพชา หรือ บัพพัชชาในภาษาบาลี แปลตามรูปศัพท์ว่า การเว้นชั่ว คือเว้นจากสิ่งไม่ดีไม่งามทั้งหมดและคำว่าบวช เป็นคำรวมทั้งการบรรพชาและการอุปสมบท การให้ความหมายของคำว่า "บวช" โดยทั่วไปจะให้ความหมายตามการบวช ซึ่งมี 2 ชนิด คือการบวชสมณูปถัมภ์แบบและการบวชชั่วคราว ซึ่งนักวิชาการได้ให้ความหมายของการบวชไว้ดังต่อไปนี้

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาส) (2543 หน้า 4-11) ได้กล่าวถึงความหมายและอธิบายถึงความสำคัญของการบวชว่า คำว่า "บวช" เป็นภาษาไทย ซึ่งมาจากคำในภาษาบาลีว่า บัพพัชชา แปลว่า ไปโดยสิ้นเชิงหรือเว้นโดยสิ้นเชิง

ที่ว่า "ไปโดยสิ้นเชิง" นั้น หมายถึงไปจากความเป็นฆราวาส คือจากการครองเรือนไป สู่ความเป็นบรรพชิต คือผู้ไม่ครองเรือนโดยสิ้นเชิง หรือไปจากโลกโดยสิ้นเชิง ซึ่งหมายความว่า ละเลยจากวิสัยของชาวโลกโดยสิ้นเชิงนั่นเอง

คำว่า "ไปจากความเป็นฆราวาส" นี้หมายความว่าไปจากบ้านเรือน ได้แก่ การสละความมีทรัพย์สินสมบัติ การสละวงศ์ญาติทั้งหลาย การเลิกละการนุ่งห่มอย่างฆราวาส เลิกละการกินอยู่อย่างฆราวาส เลิกละการใช้สอยอย่างฆราวาส เลิกละอาการทางกิริยาวาจาอย่างฆราวาส เลิกละความรู้สึกคิดนึกอย่างฆราวาสโดยสิ้นเชิง ดังนี้จึงเรียกว่า ไปหมดจากความเป็นฆราวาสโดยสิ้นเชิง หรือไปจากโลกโดยสิ้นเชิง

ข้อที่ว่า "สละความมีทรัพย์สินสมบัติ" นั้น หมายถึงการยอมรับดำเนินชีวิต ชนิดที่ไม่ต้องมีทรัพย์สินสมบัติ ไปมีชีวิตอยู่ด้วยเครื่องอาศัยเลี้ยงชีวิตตามแต่จะมีผู้ศรัทธาหรือตามแต่จะหาได้ มาบริโภคด้วยสิทธิอันชอบธรรมของนักบวชที่จะบริโภคสิ่งของอันเขาถวายด้วยศรัทธา

ข้อที่ว่า "สละวงศ์ญาติทั้งหลาย" นั้นหมายถึงไม่มีความอาลัยในหมู่ญาติ อันเป็นเหตุให้ต้องเกี่ยวข้องหรือสงเคราะห์กันอย่างชาวโลกเขาทำกัน นักบวชบางรูปในสมัยพุทธกาล สมทานการไม่ไปเยี่ยมบ้านของตนจนตลอดชีวิตก็มี แต่ในพุทธศาสนาเรามุ่งเอาแต่เพียงการสละความอาลัยในหมู่ญาติชนิดที่เป็นความรู้สึกของฆราวาสทั่วไปเท่านั้นเอง

ข้อที่ว่า "เว้นการนุ่งห่มอย่างฆราวาส" คือไม่ใช่เครื่องนุ่งห่มด้วยความมัวเมา ในความงามหรือความนิ่มนวลทางสัมผัสของสิ่งที่ใช้นุ่งห่ม ซึ่งหมายความว่าแม้จะใช้จีวรอย่างบรรพชิตแล้ว แต่ถ้ามุ่งไปในทางสวยงามหรือความนิ่มนวลทางสัมผัสเป็นต้นแล้ว ก็ยังมีความหมายว่าใช้เครื่องนุ่งห่มอย่างฆราวาส ทั้งๆ ที่กำลังห่มจีวรอยู่นั่นเอง

นอกจากนั้น พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาส) ยังได้กล่าวถึงจุดมุ่งหมายของการบวชไว้อีกว่า การบวชมีจุดมุ่งหมายเพื่อจะมาเรียนเรื่องที่เราเรียนที่อื่นไม่ได้ คือเรียนเรื่องทางจิตใจ ให้มีจิตใจเข้มแข็ง คืออบรมดีแล้ว จะไปเผชิญกับโลกต่อไปได้ในอนาคต นอกจากนั้นผู้ที่บวชบางท่านได้ใช้การบวชนี้เป็นเครื่องมือในการที่จะไปประกอบอาชีพในอนาคต คือบวชเข้ามาเพื่อจะเรียนวิชาที่จะใช้เป็นประโยชน์สำหรับการประกอบอาชีพที่ตนต้องการในที่สุด คือมาแล้วเรียนปริยัติในแบบใดแบบหนึ่ง ให้ได้วิทยฐานะสูงๆ แล้วไปสมัครทำงานหรือหาอาชีพ

ส่วนการบวชตามธรรมเนียมดั้งเดิม คือคนแก่บวช คนที่เบื่อโลกแล้วบวช ปัจจุบันนี้เริ่มเปลี่ยนแปลงไปในประเทศไทยเรามีธรรมเนียมคนหนุ่มบวช คนแก่กลับไม่ค่อยบวช คนแก่ที่ยังมีบวชเพื่อจะหาความสุขในบั้นปลายของชีวิตแต่มีจำนวนบวชน้อยลง เพราะว่าสมัยนี้ความเจริญในทางวัตถุช่วยให้คนแก่เพลิดเพลินไปได้จนลืมความแก่ ไม่ต้องออกมาแสวงหาความสุขอย่างแท้จริงในการบวชเหมือนในอดีต

พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) (2540 หน้า 1-5) ได้กล่าวถึง ความหมายของการบวชและจุดมุ่งหมายของการบวชว่า คำว่า "บวช" นี้ มาจากคำว่า "บัพพัชชา" ในภาษาบาลี แปลว่า งดเว้น ผู้ที่เป็นนักบวชก็คือ ผู้งดเว้น งดเว้นจากสิ่งที่เป็นข้าศึกแก่ความสงบของจิตใจ ผู้ที่เป็นนักบวชนี้เรียกว่าประพตติพรหมจรรย์ อันหมายถึงการทำความบริสุทธิ์ให้เกิดขึ้นในจิตใจของตน ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายของการบวช คือเพื่อปฏิบัติตนให้พ้นจากความทุกข์ ความเดือดร้อน

สมชัย ใจดี และยรรยง ศรีวิริยาภรณ์ (2528 หน้า 62) ได้ให้ความหมายของการบวชสมบูรณ์แบบ หรือบวชตลอดไป (บวชไม่สึก บวชตลอดชีวิต) ไว้ดังนี้

1. การบวช คือการออกไปค้นหา ออกไปแสวงหาว่าอะไรเป็นกุศล
2. การบวช คือการออกไปอยู่อย่างต่ำต้อย อย่างไม่มีทรัพย์สินสมบัติอะไร นักบวชทุกชนิดไม่ว่าจะเป็นในพุทธศาสนาหรือศาสนาใดก็ตาม ล้วนแต่มีความเป็นอยู่ที่ต่ำต้อย คือระดับขอลาน

3. การบวช คือการฝึกฝนการบังคับตน บังคับอินทรีย์ บังคับจิตใจ บังคับความรู้สึกต้องมีการเสียสละของรัก ของชอบใจต่างๆ หลายอย่าง

4. การบวช คือ หนทางแห่งความสะอาดในการที่จะเดินทางออกไปนอกโลก ซึ่งหมายถึงเดินด้วยจิตใจ ให้จิตใจมีวิวัฒนาการไปในทางที่จะอยู่เหนือการครอบงำของโลก ออกไปอยู่เหนือโลก หมายความว่าจิตใจที่โลกธรรมทำอะไรไม่ได้ คือการบรรลุดุคคุณธรรมที่สูงขึ้นไปในทางจิตใจ ตัวอยู่ในโลกแต่ใจอยู่นอกโลก ปัญหาใดๆ ในโลกไม่สามารถครอบงำบุคคลนั้นได้

5. การบวช คือ โอกาสแห่งการได้สิ่งสูงสุดของมนุษย์ หมายถึงการบวช เป็นโอกาสที่ได้สิ่งสูงสุดที่มนุษย์จะพึงได้พึงถึง ในระดับโลกุตตรภูมิ คือเป็นอริยบุคคล นับตั้งแต่ โสดาบัน เป็นต้น จนถึงพระอรหันต์ ซึ่งจะเป็นโอกาสที่จะได้สิ่งสูงสุดของมนุษย์

โลกุตตรภูมิ หมายถึงเป็นอิสระหรือเหนือโลก คือโลกครอบงำไม่ได้ โลกทำอันตรายไม่ได้ความหลุดพ้นไปจากความผูกพันในโลก

6. การบวชคือ "การอยู่บนหัวคนทุกคน" บวชแล้วก็ถูกสมทบเข้าไปในหมู่ พระอริยเจ้า หมู่พระอริยสงฆ์ เป็นที่เคารพของสัตว์โลก ฉะนั้นการบวชคือการอยู่บนหัวคนทุกคน

7. การบวช คือโอกาสแห่งการทำประโยชน์เพื่อบุคคลอื่นอย่างมหาศาล ได้แก่

ก. การเป็นผู้นำในทางวิญญานให้แก่สัตว์โลกทั้งหลาย

ข. ผู้สามารถสืบอายุพระพุทธศาสนาไว้ให้คงมีอยู่ในโลกต่อไป

ค. การบวชมีโอกาสที่จะได้ทำประโยชน์ให้สังคม คือทำประโยชน์ให้ผู้อื่น

นอกเหนือจากคนในครอบครัวของตนเอง เป็นการทำประโยชน์อย่างกุลศลาธารณะ

ง. การบวชเป็นการชักนำบุพการีและญาติพี่น้อง ให้เข้ามาผูกพันอยู่กับ

พระพุทธศาสนา

8. การบวชเป็นการอยู่ในเพศสูงสุด คือ ภาวะสำหรับทรงไว้ซึ่งพระสัมมา สัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลาย

การบวชนั้นมีทั้งที่บวชชั่วคราวและตั้งใจบวชถาวร กล่าวคือเมื่อบวชแล้วจะ ไม่ลาสิกขาบทเลย การบวชชั่วคราวนั้นส่วนใหญ่จะบวช 7 วันบ้าง 15 วันบ้างหรือบวชตลอด พรรษาบ้าง

พจนพิศมัย ดิศกุล (2522 หน้า 20 – 22) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการบวชใน สังคมไทยว่า เมื่อผู้ชายไทยอายุครบ 21 ปี เต็ม นับว่าเป็นวัยตามภาษากฎหมายว่าบรรลุนิติภาวะ ตามกฎหมายธรรมดาเป็นเวลาพ้นเขตเด็กแล้วโดยสิ้นเชิงและเป็นวัยที่เข้าเขตผู้ใหญ่ ซึ่งจะต้องมีความรับผิดชอบในชีวิตของตนให้เป็นหลักฐานได้ดีโดยลำพังตนเอง ฉะนั้นจึงจำเป็นต้องมีความรู้เท่าทันถึงความเป็นจริงในโลกอันเต็มไปด้วยอารมณ์ต่างๆ ซึ่งจะเกิดขึ้นจากความสุข ทุกข์ ร้าย ดี ที่มีประจำอยู่ในชีวิตมนุษย์ทุกคน

พระพุทธศาสนาเป็นหลักแห่งความจริงในโลก เพราะสอนให้มนุษย์รู้สาเหตุของทุกข์ และสุขอย่างแจ่มชัด เป็นยาวิเศษที่รักษาอารมณ์ให้ถึงพร้อมทั้งสติและปัญญา อันจะนำมนุษย์ไปสู่ แด่ทางที่ดี มนุษย์เกิดมาหนีความเจ็บไข้ไม่พ้นฉันใด ก็จะหนีความสุขทุกข์อันมีอยู่รอบด้านมิได้

เช่นเดียวกัน เมื่อมนุษย์ต้องมีอารักขาไข้เจ็บ มนุษย์ก็จำต้องมีทั้งสติปัญญาเป็นการรักษาอารมณืให้ครองชีวิตไปสู่สวัสดิภาพด้วย การบวชพระเป็นการเข้ามหาวิทยาลัยชั้นสูงสุดของโลก เพื่อต่อสู้กับโลกที่มนุษย์จะหนีไม่พ้นได้นั้นเองและยังได้กล่าวอีกว่า ผู้ชายไทยที่นับถือพุทธศาสนาทุกคนควรบวชพระ เพื่อจะได้ศึกษาธรรมะอย่างถ่องแท้และนำมาใช้เป็นหลักยึดถือในการดำรงชีวิตต่อไปภายหลังจากลาสิกขาบทแล้ว

การบวชนั้น ถือได้ว่าเป็นสิ่งที่ช่วยอบรมสั่งสอนให้เป็นคนดีในสังคม ตลอดจนเป็นการทดแทนบุญคุณบิดามารดาที่ให้กำเนิด เพราะถือว่าถ้าใครบวชก่อนแต่งงานแล้วผู้ได้บุญคือ บิดา มารดา ตามความความเชื่อว่าลูกผู้ชายที่สามารถบวชเรียนได้นั้นสามารถช่วยให้บิดามารดาได้เกาะชายผ้าเหลืองสู่สวรรค์ได้

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2528 หน้า 15-16) ได้กล่าวถึงประโยชน์ที่จะได้รับจากการบวชในพระพุทธศาสนาว่า ประโยชน์จากการบวชมีนานัปการ ทั้งประโยชน์เฉพาะตนและส่วนรวมจำแนกได้ดังนี้

ประโยชน์ตน คือประโยชน์ที่ผู้บวชได้รับในขณะที่ครองสมณเพศและในการดำรงชีวิตหลังจากสึกแล้วยังรวมถึงประโยชน์ที่ผู้ใกล้ชิด ผู้อุปการะในการบวชจะได้รับจากผู้บวชด้วย ประโยชน์ส่วนตนมีดังนี้

1. ได้เรียนรู้พระธรรมวินัย
2. รู้จักฝึกตนให้มีความอดทน เนื่องจากต้องปฏิบัติตนตามพระธรรมวินัยและตามหลักการปกครองสงฆ์
3. รู้จักสำรวมกาย วาจา ใจ ให้อยู่ในระเบียบอันดีงาม
4. รู้จักรับผิดชอบและดูแลตนเอง เพราะขณะบวชอยู่ในเพศสมณะย่อมมีหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติทั้งส่วนตัวและร่วมกับหมู่คณะ
5. รู้จักละอายตนเองและกลัวบาป
6. รู้จักความสันโดษ คือพอใจที่จะมีชีวิตอย่างเรียบง่าย เว้นความฟุ้งเฟ้อ
7. ได้ปฏิบัติธรรม คือ เว้นชั่ว ทำดีและทำจิตใจให้ผ่องใส ซึ่งเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ผู้บวชจะมีโอกาสปฏิบัติได้สมบูรณ์กว่าผู้ครองเรือน
8. รู้จักศาสนพิธีและมีส่วนร่วมปฏิบัติอย่างถูกต้อง
9. ได้รับการปลูกฝังค่านิยมในทางที่ดี
10. ได้บรรลุผลในการปฏิบัติในการดำรงชีวิตได้ ทั้งระหว่างบวชและหลังจากที่ลาสิกขาจากสมณเพศแล้ว

11. มารดา บิดา ญาติของผู้บวชและผู้ที่มีส่วนอุปการะในการบวชได้มีส่วนใน บุญกุศลยิ่งขึ้น

ประโยชน์ต่อสังคม คือ

1. การบวชในพระพุทธศาสนา ถือว่าเป็นการสร้างสมเนื่อนานุญของโลก
2. พระสงฆ์ที่ปฏิบัติดีและหมั่นสั่งสอนประชาชน ย่อมเป็นที่พึ่งทางใจของ พุทธศาสนิกชน
3. พระสงฆ์เป็นตัวอย่างที่ดีงามแก่คนทั่วไปในด้านการปฏิบัติธรรม
4. พระสงฆ์เผยแผ่หลักธรรมาธิปไตยในพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นแนวทางของ ประชาธิปไตยทั้งในการปกครองและการดำเนินชีวิต

ประโยชน์ต่อพระศาสนา ศาสนาเป็นสิ่งที่มิอาจยั้งปรุ่งแต่ง อาจทำให้เสื่อมสลาย ไปได้ถ้าหากไม่มีการปรุ่งแต่งสืบอายุไว้ การบวชเป็นปัจจัยหนึ่งที่จะเป็นการสืบอายุศาสนาได้ นอกจากนั้นการบวชยังเป็นประโยชน์ต่อศาสนาหลายประการพอจะจำแนกได้ดังนี้

1. การบวชยอมทำให้มีผู้สืบทอดพระพุทธศาสนา ซึ่งจะทำให้พระพุทธศาสนา ดำรงอยู่ต่อไป
2. พระสงฆ์เป็นศาสนทายาท
3. พระภิกษุสามารถช่วยเผยแผ่ศาสนาให้เจริญกว้างขวางได้ยิ่งขึ้น
4. ปฏิปทาของพระสงฆ์ เป็นการพิสูจน์ว่ามนุษย์สามารถดำรงชีวิตตามแนว คำสอนของพระพุทธศาสนาได้จริง

ภารดี มหาจันทร์ (2532 หน้า 165-167) ได้กล่าวถึงประเพณีการบวช ว่า การบวช ตามประเพณีโบราณของไทยมักจะทำเป็น 2 ช่วง คือ ก่อนอายุ 20 ปีให้บวชเณร(บรรพชา) และเมื่ออายุครบ 20 ปีบริบูรณ์แล้วจึงบวชพระ (อุปสมบท)

การบวชเณร มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้บุตรหลานได้รับการศึกษาอบรมทั้งในด้าน อักษรศาสตร์ วิชาชีพและคุณธรรม เพราะในสมัยก่อนไม่มีโรงเรียนเหมือนในปัจจุบัน วัดจึงเป็น สถานศึกษาที่สำคัญ โดยมีพระเป็นผู้ให้การศึกษอบรม การบวชเณรไม่ได้ทำเป็นงานใหญ่หรือ สำคัญเหมือนบวชพระ โดยมักจะทำกันเงียบๆ ในวงศ์ญาติ หลังจากเด็กโกนจุกแล้ว บิดามารดา หรือญาติผู้ใหญ่จะจัดดอกไม้ธูปเทียนไตรครองเครื่องใช้สอย โคนผม โคนคิ้ว ตัดเล็บเด็กที่จะ บวชเณรให้เรียบร้อย แล้วนำดอกไม้ธูปเทียนแพเข้าไปถวายตัวกับพระอุปัชฌาย์และพระสงฆ์ที่มา รับรู้ด้วยตามจำนวน แล้วไปส่งเณรยังที่อยู ถวายสิ่งของเครื่องใช้

การอุปสมบท หมายถึงการบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ถือเป็นประเพณีที่มีความสำคัญมาก เพราะผู้ชายที่มีอายุครบ 20 ปีบริบูรณ์ ถือว่าเข้าสู่วัยผู้ใหญ่จะต้องมีความรับผิดชอบในชีวิตของตน ฉะนั้นจึงต้องได้รับการศึกษาอบรมให้มีความรู้ความคิดและความผันแปรต่างๆ ที่มีอยู่ในการดำเนินชีวิต พระพุทธศาสนาเป็นหลักแห่งความจริงในโลก มีคำสอนที่สอนให้รู้สาเหตุแห่งความทุกข์ ความสุข วิธีแก้ไข ช่วยให้คุณคนมีสติสัมปชัญญะที่จะนำไปสู่ทางที่ถูกที่ควร การอุปสมบทจึงมีความสำคัญยิ่งต่อผู้ที่จะเป็นหลักของครอบครัวต่อไป นอกจากนี้ยังเชื่อกันว่า การทำบุญด้วยการอุปสมบทบุตรหลานเป็นการสร้างกุศลที่ยิ่งใหญ่ ตัวผู้อุปสมบทเองก็ได้ชื่อว่า ได้สร้างกุศลทดแทนพระคุณบิดามารดา

ผู้ชายที่จะอุปสมบทเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาได้ นอกจากจะต้องมีอายุครบ 20 ปีบริบูรณ์แล้วยังต้องมีความประพฤติดี ไม่ประกอบอาชีพที่ผิดกฎหมาย มีความรู้พออ่านออกเขียนได้ ร่างกายสมบูรณ์ไม่ทุพพลภาพ มีบริวารครบถูกต้องตามพระวินัย กล่าวคำบวชด้วยตนเองได้ถูกต้อง

สรุปความว่า การบวชมีประโยชน์ทั้งต่อตัวผู้บวชเอง คือ ได้สร้างบุญสร้างกุศลให้กับตนเองและเป็นโอกาสที่จะได้ศึกษาหลักพระธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา ซึ่งสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันหลังจากที่ได้สึกออกไปแล้ว การบวชมีประโยชน์ต่อครอบครัวเพราะบุญการีตตลอดจนหมู่ญาติจะได้ร่วมบุญด้วย และประการสุดท้ายการบวชเป็นประโยชน์ต่อพระศาสนาและสังคมโดยรวม ทั้งนี้เพราะพระภิกษุเป็นผู้สืบต่ออายุพระพุทธศาสนาและเป็นผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนาอีกด้วย

4.2 รูปแบบของพิธีกรรมการบวช

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (2526 หน้า 2 - 7) ได้กล่าวถึงรูปแบบของพิธีกรรมการบวชในพระพุทธศาสนาในปัจจุบันว่ามี 2 อย่างคือ

1. การบวชเป็นสามเณร สำหรับชายที่มีอายุต่ำกว่า 20 ปี และรู้เดียงสาพอที่จะรักษาข้อปฏิบัติของสามเณรได้ เรียกว่า "บัพพัชชา"

2. การบวชเป็นภิกษุ สำหรับชายที่มีอายุตั้งแต่ 20 ปีขึ้นไป และมีคุณสมบัติครบสมบูรณ์เรียกว่า "อุปสมบท" ซึ่งนับตั้งแต่ครั้งพุทธกาล การอุปสมบทมี 3 แบบ คือ

2.1 เอหิภิกขุอุปสัมปทา แปลว่าอุปสมบทด้วยทรงอนุญาตให้เป็นภิกษุมา คือ ภิกษุที่บวชโดยพระพุทธองค์ทรงเปล่งวาจาว่า "มาเกิดภิกษุธรรมเรากล่าวดีแล้ว ท่านจงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อพ้นทุกข์โดยทางที่ขอบเกิด" หรือว่า "มาเกิดภิกษุจงประพฤติพรหมจรรย์เถิด" เท่านั้น ผู้นั้นก็ถือว่าได้รับการบวชเป็นภิกษุในพุทธศาสนาแล้วโดยสมบูรณ์

2.2 ติสรณคมนุปสัมปทา แปลว่าอุปสมบทด้วยถึง 3 ฐานะ คือ การบวชกับ

พระสาวกโดยผู้ประสงค์จะบวชจัดการ โคนผม โคนหนวด และนุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ เข้ามากราบเท้าพระสาวก แล้วกล่าวตามพระสาวกว่า “ข้าพเจ้าขอยึดพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่พึ่ง” เป็นเสร็จพิธีบวช

2.3 ญัตติจตุตถกรรม คือ การบวชโดยอำนาจของสงฆ์ด้วยวิธีประกาศให้สงฆ์ 4 ครั้ง ครั้นประกาศให้รู้ว่า คนชื่อนั้นจะขอบวช เรียกว่า “ญัตติ” แล้วประกาศขออนุมัติต่อสงฆ์เพื่อรับผู้นั้นบวชอีกอีก 3 ครั้ง เรียกว่า “อนุสาวนา” รวมญัตติ 1 ครั้ง กับอนุสาวนา 3 ครั้ง เป็นญัตติจตุตถกรรม

พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) (2540 หน้า 1-5) ได้กล่าวถึงความเป็นมาของรูปแบบพิธีกรรมการบวชว่า วิถีการบวชในสมัยพุทธกาล เป็นวิถีการบวชแบบง่าย ๆ เป็นการบวชด้วยพระวาทะของพระพุทธเจ้า ว่า “เธอจงเป็นภิกษุ เธอจงปฏิบัติพรหมจรรย์เพื่อหลุดพ้นจากความทุกข์เกิด” การบวชแบบนี้เป็นการบวชครั้งแรกในองค์การพระพุทธศาสนา เรียกว่าเอหิภิกขุอุปสมบท ต่อมาพระภิกษุทั้งหลาย ได้ออกไปสั่งสอนประชาชนและมีประชาชนอยากบวช ท่านเหล่านั้นจึงพากันไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อขอให้พระองค์ทรงบวชให้ พระองค์เห็นว่าเป็นเรื่องทีลำบากในการที่จะต้องพากันเดินทางมาพบพระองค์จึงอนุญาตการบวชไปว่า ต่อไปนี้ผู้ใดมีศรัทธาจะบวชในพระพุทธศาสนา ให้โคนผม โคนหนวด ตัดเล็บมือ เล็บเท้า แล้วเข้ามากราบอาจารย์ เปล่งวาทะว่า “พุทธัง ธรรมัง ศัสสามิ ธัมมัง ธรรมัง ศัสสามิ สังฆัง ธรรมัง ศัสสามิ” สามครั้ง ชื่อว่ารับรองให้เป็นพระแล้ว นี่ถือเป็นการบวชประเภทที่ 2 เรียกว่าการบวชด้วยวิธี “ติสรณคมนาอุปสัมปทา”

ในกาลต่อมาเมื่อมีพระมากขึ้น พระพุทธเจ้าจึงให้บวชแบบใหม่ โดยให้พระสงฆ์ทั้งหลายประชุมกัน ถ้าในถิ่นที่มีพระมาก ต้องประชุมพระให้ได้มากกว่า 10 รูปขึ้นไป ถ้าอยู่ในถิ่นที่มีพระน้อย ต้องประชุมพระให้อย่างน้อย 5 รูปขึ้นไป แล้วให้พระรูปหนึ่งเป็น พระอุปัชฌาย์เป็นผู้นำเข้ามาให้สงฆ์พิจารณารับรองการบวช และเมื่อได้พิจารณาแล้วไม่มีข้อควรตำหนิ ไม้มีความบกพร่องด้วยประการใดๆ ก็ให้รับไปบวชเป็นพระได้ การบวชแบบนี้เรียกว่า “ญัตติจตุตถกรรม” แต่ถ้ามีพระภิกษุองค์ใดเกิดคัดค้านขึ้นว่าไม่ได้ ก็บวชไม่ได้ การบวชชนิดหลังนี้ได้ใช้มาจนถึงทุกวันนี้

ภารตี มหาพันธ์ (2532 หน้า 165-167) ได้กล่าวถึงรูปแบบของพิธีกรรมการบวช โดยเริ่มตั้งแต่การเตรียมตัวของผู้ที่บวช คือ ก่อนวันบวช 15 วัน หรือ 1 เดือน บิดามารดาหรือญาติผู้ใหญ่จะนำบุตรหลานที่มีคุณสมบัติพร้อมที่จะบวชได้ ไปฝากกับพระสงฆ์ผู้ใหญ่ให้อยู่วัด เพื่อจะได้ฝึกท่องขานนาค สวดมนต์ ฝึกหัดและเรียนวินัยของสงฆ์ เช่นการทำพินทุปัจจุทรรณ อธิษฐานหรือเรียนหนังสือพระธรรมพื้นฐานต่างๆ เมื่อพระเถระท่านรับไว้แล้ว จะตีระฆังเพื่อให้

ชาวบ้านได้อนุโมทนา

เมื่อใกล้จะถึงวันอุปสมบท ผู้ที่จะอุปสมบทจะต้องนำดอกไม้ธูปเทียนแพใส่พานไป ลาญาติมิตรผู้ที่เกี่ยวข้องรักใคร่ เพื่อเป็นการบอกกล่าวถึงสิ่งที่ตนตั้งใจจะทำ ก่อนวันอุปสมบท 1 วัน จะมีพิธีการปลงผม แล้วให้นุ่งขาวห่มขาวเรียกว่านาค จากนั้นจะมีการทำขวัญนาค โดยจะให้นาคนั่งในสถานที่ซึ่งจะใช้ประกอบพิธีกรรมทำขวัญนาค ณ ที่นั้นจะตั้งบายศรีและ แวนเทียน นำไตร บาตร เครื่องบริขารและเครื่องสักการะทั้งปวงมาตั้งไว้ ญาติพี่น้องมิตรสหาย มานั่งล้อมรอบสถานที่ซึ่งใช้ทำพิธีนั้น การทำขวัญนาคโดยทั่วไปเจ้าภาพจะเชิญอาจารย์ที่มีเสียง ไพเราะมาทำขวัญนาค การทำขวัญนาคจะเป็นทำนองเหมือนเทศน์มหาชาติ เมื่อทำขวัญนาค จบแล้วจะเปิดแวนเทียน เพื่อเวียนเทียนรอบนาคซึ่งในขณะนั้นก็จะประโคมพิณพาทย์ไปด้วย

วันอุปสมบท ญาติพี่น้องของนาคจะจัดขบวนแห่นาคไปวัด เมื่อถึงวัดขบวนแห่จะ ทำทักษิณาวรรต(เวียนขวา) รอบอุโบสถ 3 รอบ เสร็จแล้วนาคจุดธูปเทียนบูชาเสมาที่หน้าอุโบสถ เมื่อกล่าวคำบูชาเสมาเสร็จแล้วนาคจะโปรยทาน จากนั้นบิดาจะจูงนาคเข้าโบสถ์ ญาติพี่น้อง เข้าสมทบจับชายเสื้อครุยนาคเข้าโบสถ์ด้วย

ในโบสถ์จะมีคณะสงฆ์ที่จะทำพิธีบวชให้นั่งอยู่ โดยมีพระเถระผู้ใหญ่ทำหน้าที่เป็น พระอุปัชฌาย์ เมื่อนาคเข้าไปนั่งแล้ว บิดามารดาหรือเจ้าภาพจะนำผ้าไตรมามอบให้นาค เมื่อนาครับผ้าไตรแล้วจะอุ้มผ้าไตรพนมมือเข้าไปหาพระอุปัชฌาย์ พระอุปัชฌาย์จะรับผ้าไว้ก่อน ต่อจากนั้นนาคจะถวายเครื่องสักการะ ดอกไม้ ธูปเทียนให้แก่พระอุปัชฌาย์ กราบ 3 ครั้ง แล้วพนมมือกล่าวคำขออุปสมบท พระอุปัชฌาย์จะให้โอวาทแล้วตั้งผ้าอังสะจากไตรออกมากล้อง เจวียงบ่าเบื้องซ้าย แล้วสอนให้รู้จักการทำกัมมัฏฐานเบื้องต้น จากนั้นนาคจะออกไปให้พระที่เลี้ยง ช่วยเปลี่ยนเครื่องนุ่งห่มให้

ต่อจากนั้นพระกรรมวาจาจารย์และพระอนุสาวนาจารย์ จะประกาศแก่คณะสงฆ์ว่า บัดนี้ผู้มีชื่อ...เข้ามาขออุปสมบทเป็นพระภิกษุในศาสนา แล้วพระกรรมวาจาจารย์และ พระอนุสาวนาจารย์ จะออกไปซักถามสิ่งสอน (เรียกว่า ขานนาค) เสร็จแล้วนาคเข้าไป อุปสมบทต่อคณะสงฆ์และขานนาคในที่ประชุมสงฆ์อีกครั้ง แล้วพระคู่สวดจะสวดปฏิบัติตุตถกรรม 3 ครั้ง เสร็จแล้วพระใหม่จะถวายเครื่องสักการะแก่พระอุปัชฌาย์ พระกรรมวาจาจารย์และ พระอนุสาวนาจารย์รวมทั้งคณะสงฆ์ทุกองค์ หลังจากนั้นบรรดาญาติพี่น้องจะถวายของแด่ พระใหม่ เสร็จแล้วพระอุปัชฌาย์ จะให้พรเป็นการอนุโมทนาพระบวชใหม่ ในขณะที่พระใหม่ จะกวาดน้ำเป็นการเสร็จพิธีกรรมการบวช

สมปราชญ์ อัมมะพันธ์ (2536 หน้า 45 - 47) ได้กล่าวถึงรูปแบบของพิธีกรรมการบวชของชาวภาคกลางว่า ก่อนถึงวันบวชประมาณ 15 - 30 วัน ผู้บวชจะต้องไปอยู่กับพระที่วัด เพื่อหัดท่องขานนาคและซ้อมพิธีกรรมที่ต้องกระทำในวันบวช พ่อแม่หรือญาติของผู้บวชจะต้องเตรียมจัดหาเครื่องอัฐบริวาร ได้แก่ สบง จีวร สังฆาฏี บาตร มีดโกน เข็ม ด้าย รัตประคด หม้อกรองน้ำและจัดเตรียมเครื่องใช้ที่จำเป็น เช่น เสื่อ หมอน ชันน้ำ เป็นต้น

ใกล้วันบวช ผู้จะบวชจะต้องนำดอกไม้ธูปเทียนขอขมาลาโทษบรรดาญาติพี่น้องและผู้ที่เคยรบกวนถือ ผู้ที่รับสมาก็จะกล่าวว่า "อโหสิ" ก่อนถึงวันงานหนึ่งวัน เรียกว่า "วันสุกดิบ" ตอนเที่ยงหรือตอนบ่าย ผู้ที่จะบวชจะต้องโกนหัว โกนคิ้ว โกนหนวด นุ่งเยียรบับ สวมเสื้อครุย เวียนร้อย

---ตอนค่ำมีการทำขวัญนาคโดยจะให้นาคนั่งในสถานที่ซึ่งใช้ประกอบพิธีกรรมการทำขวัญ ในสถานที่นั้นจะมีบายศรี เว้นเวียนเทียนและเครื่องบวชทั้งหลาย หมอจะทำขวัญโดยจะแห่เป็นบพทสดคล้ายเทศน์มหาชาติ พรรณนาถึงบุญคุณของพ่อแม่ และจะกล่าวถึงอานิสงส์ของการบวชให้นาคตลอดจนถึงญาติพี่น้องได้ฟัง เมื่อทำขวัญเสร็จจะเบิกบายศรีและเวียนเทียนโบกควันให้นาค

รุ่งขึ้นซึ่งเป็นวันบวช พ่อแม่ของนาคจะแห่ นาคไปวัด เมื่อถึงโบสถ์แล้วจะแห่ นาครอบโบสถ์เวียนขวาหรือทักษิณาวรรต 3 รอบ นาคจะนำดอกไม้ธูปเทียนที่ถือไว้มาไหว้พัทธสีมาหน้าโบสถ์ เป็นการสักการะพระประธานในโบสถ์และเป็นการคารวะสถานที่ จากนั้นพ่อแม่จะจูงนาคเข้าโบสถ์

พิธีกรรมการบวชจะเริ่มขึ้นท่ามกลางคณะสงฆ์โดยมีพระอุปัชฌาย์เป็นประธาน พ่อแม่หรือผู้เป็นเจ้าของภาพในการบวชจะนำผ้าไตรมามอบให้นาค นาคก็ลงกราบแล้วรับผ้าไตร จากนั้นนาคจะอุมผ้าไตรพนมมือ เดินเข้าไปหาพระอุปัชฌาย์ พระอุปัชฌาย์จะรับผ้าไตรไว้ นาคจะถวายเครื่องสักการะ คือดอกไม้ ธูปเทียน แต่พระอุปัชฌาย์ แล้วกราบด้วยเบญจางคประดิษฐ์ 3 ครั้ง พระอุปัชฌาย์จะวางผ้าไตรให้เหนือข้อมือนาค แล้วให้นาคนั่งประนมมือรับฟังโอวาทจากพระอุปัชฌาย์ หลังจากพระอุปัชฌาย์ให้โอวาทจบแล้ว จะดึงผ้าอังสะซึ่งอยู่ในผ้าไตรออกมาคล้องป่าข้างซ้ายของนาค แล้วสอนให้รู้การทำกัมมัฏฐาน แล้วจะบอกให้ออกไปนุ่งห่ม นาคจะลุกขึ้นไปเปลี่ยนเครื่องนุ่งห่มเป็นพระภิกษุโดยมีพระพี่เลี้ยงเป็นผู้ช่วยเหลือ

เมื่อครองผ้าเสร็จแล้วจะเข้าไปหาพระกรรมวาจาเพื่อขอรับศีล เมื่อรับศีลเสร็จจะถือว่าสำเร็จการบรรพชาเป็นสามเณร แล้วออกไปรับการถวายบาตรจากบิดามารดาและเข้าไปหาพระอุปัชฌาย์ ขอนิสัย ต่อจากนั้นพระคู่สวดคือ พระกรรมวาจาจารย์และพระอนุสาวนาจารย์จะประกาศแก่พระสงฆ์ว่า บัดนี้ผู้ชื่อนั้น ได้เข้ามาขออุปสมบทเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา เสร็จแล้วพระกรรมวาจาจารย์และพระอนุสาวนาจารย์จะออกไปชักถามและซักซ้อมนาถ โดยให้นาถตอบถามความเป็นจริงเป็นภาษาบาลี

เมื่อได้ซักซ้อมที่เรียกว่า "ชานนาถ" จบแล้ว พระกรรมวาจาจารย์จะกลับเข้ามามายังที่ชุมนุมสงฆ์ โดยเรียกให้นาถตามเข้าไปขออุปสมบทต่อคณะสงฆ์ พระกรรมวาจาจารย์และพระอนุสาวนาจารย์จะไต่ถามนาถ (ชานนาถ) ในที่ประชุมสงฆ์อีกครั้งหนึ่ง แล้วจึงสวดญัตติประกาศต่อคณะสงฆ์มีใจความว่า บุรุษผู้นั้นเป็นผู้บริสุทธิ์ มีบาตร จีวร ครบถ้วนเข้ามาอุปสมบทในคณะสงฆ์ จะถือเอาท่านผู้นั้นเป็นพระอุปัชฌายาจารย์ ถ้าท่านเห็นด้วยและยอมรับขอจงนั่งอยู่เพื่อแสดงความยินยอม ต่อจากนั้นจึงสวด (ญัตติ) ซ้ำอีก 3 ครั้ง ทั้งนี้เพื่อให้เป็นที่แน่ใจว่าไม่มีผู้ใดคัดค้านและไม่มีทางจะแก้ได้ว่าไม่ทันฟังหรือฟังไม่ทัน เมื่อไม่มีการคัดค้านจะถือว่าเป็นพระภิกษุโดยสมบูรณ์ หลังจากนั้นพระอุปัชฌาย์จะบอกอนุศาสน์แก่พระที่บวชใหม่ว่า มีสิ่งใดควรปฏิบัติและมีสิ่งใดไม่ควรปฏิบัติ เมื่อสอนพระภิกษุใหม่แล้ว การบวชพระภิกษุจึงสมบูรณ์

ปรีชา นุ่มสุข (2527 หน้า 46 - 66) กล่าวถึงรูปแบบของพิธีกรรมการบวชพระของชาวปักษ์ใต้ว่า ส่วนใหญ่มิได้แตกต่างไปจากภาคกลางมากนัก เพราะประเพณีมีส่วนสัมพันธ์กับพิธีกรรมสงฆ์อยู่มาก รูปแบบการประกอบพิธีกรรมจะเป็นไปตามพิธีกรรมสงฆ์ จะมีพิธีกรรมของชาวบ้านเข้าไปแทรกอยู่เป็นบางส่วนเท่านั้น

การเตรียมบวชนั้นไม่แตกต่างไปจากพิธีกรรมอื่น อาหารการกินที่ใช้ในการเลี้ยงพระและเลี้ยงแขกเป็นผลผลิตจากท้องถิ่นเป็นส่วนใหญ่ แขกที่มาร่วมงานนั้นไม่ต้องเชิญเหมือนงานศพ เพราะชาวบ้านจะถือว่าเป็นงานบุญไม่จำเป็นต้องเชิญ เมื่อรู้ก็จะไปกันเอง การเตรียมอาหารในพิธีกรรมการบวชนี้จะต้องมีการกวนขนมชนิดหนึ่งเรียกว่า "ยาหนม" มีลักษณะเนื้อเหนียวละเอียดเหมือนกอละแม ทำสำหรับเลี้ยงพระและแขกที่มาร่วมงานและแจกให้คนที่มาในงานนำกลับบ้าน

ในตอนเย็นก่อนวันบวชเป็นพิธีกรรมการโกนหัวนาถ ถ้าเป็นการบวชขนาดหมู่จะโกนผมพร้อมๆ กัน โดยผู้ที่บวชจะมารวมกันในโรงพิธีซึ่งเป็นสถานที่ประชุมสงฆ์ จะให้หัวพระรับศีล อาราธนาพระปริตร พระสงฆ์จะเอาน้ำพระพุทธมนต์สระผมผู้ที่บวชทุกคน แล้วเริ่มพิธีโกนผมนาถ คนแรกที่จะโกนผมให้นาคคือ พระสงฆ์หรือพ่อแม่ จากนั้นจะเป็นญาติมิตรชั้นผู้ใหญ่จะโกน

ต่อ แล้วมอบให้เป็นหน้าที่ผู้สันทัดเอนต่อไปจนเกลี้ยง เมื่อเอนห้วนาคเรียบร้อยแล้ว นาคจะอาบน้ำเปลี่ยนเครื่องแต่งตัว นุ่งขาวห่มขาว นุ่งจีบฝ้ายททอง ใส่เสื้อครุยปักทอง สไบเฉียง คาดเข็มขัดหัวเพชร มีมิ่งคลสวมศีรษะ บางรายจะประดับด้วยเครื่องประดับนานาชนิดและตอนนี้จะเรียกผู้ที่จะบวชว่า “นาค” ซึ่งนาคจะต้องสมทานศีลห้าหรือศีลแปดอย่างเคร่งครัด บางแห่งนาคต้องงดอาหารเย็น ตกกลางคืนจะจัดให้มีพิธีสงฆ์และจัดให้มีพิธีทำขวัญนาคด้วย ซึ่งการทำขวัญนาคจะเป็นพิธีพราหมณ์

ในวันบวชมีพิธีที่สำคัญ คือ การแห่นาค หากตั้งงานที่บ้านมักจะแห่นาคออกจากบ้านไปวัด หากตั้งงานที่วัดมักจะแห่นาคกันภายในวัด เวลาที่เริ่มแห่นาคนั้นจะมีความสัมพันธ์กับเวลาแห่งการบวช เพราะการบวชสามารถที่จะบวชได้ทั้งวัน การแห่นาคนั้นมักจะแห่นาคแบบต่างๆ เช่น ให้นาคขี่คอแล้วเดินกันไปหรือให้นาคขี่คานหาที่ทำด้วยโครงไม้ แล้วตกแต่งเป็นรูปต่างๆ ส่วนใหญ่เป็นรูปม้าหรือรูปสัตว์สัญลักษณ์ประจำปีเกิดของนาคและบางแห่งจะให้นาคขี่ม้า การที่ให้นาคขี่ม้านั้นเชื่อว่า เป็นการตามอย่างพระพุทธองค์ตอนเสด็จออกบวรพชา ในขบวนแห่จะประกอบด้วย ไตรจักรครองซึ่งมีการประดับดอกไม้สดจำนวน 4 ไตร (นาคหนึ่งไตรสำหรับพระอุปัชฌาย์และพระกรรมวาจาจารย์ สามไตร) เครื่องอัฐบริขาร ดอกไม้ธูปเทียนและเครื่องใช้ที่เรียกว่า “อติเรกลาภ” เช่น เสื้อ หมอน มุ้ง กาน้ำ เป็นต้น ในขณะที่แห่นาคนั้น นาคจะถือ “กรวยพนม” ซึ่งบรรจุดอกไม้ธูปเทียนเอาไว้สำหรับบูชาพทธสีมาหน้าอุโบสถ ก่อนที่จะเข้าพิธีกรรมการบวช

ในขณะที่แห่นาคนี้จะมีการเล่นเพลงคำตัก ซึ่งเป็นการเล่นที่สำคัญของประเพณีการบวช บางแห่งจะมีการเล่นเพลงคำตักตั้งแต่ก่อนวันบวชนาค โดยใช้คำตักเตือนทำหน้าที่กล่อมเกลานาคก่อนวันบวช เพลงคำตักจะมีเนื้อหาทำนองตักเตือน หรือให้ข้อคิดที่เป็นคติธรรมแก่นาคและผู้ร่วมในพิธีบวช แต่จุดมุ่งหมายใหญ่ต้องการที่จะตักเตือนนาคเป็นสำคัญ เนื้อหาจะกล่าวถึงพระคุณบิดา มารดา แนะนำให้ตั้งใจประพฤติตามพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ แนะนำให้ตั้งใจรักษาศีลและให้ตั้งใจปฏิบัติตนในคุณความดี เพื่อสนองคุณบิดา มารดา เพลงคำตักจะเล่นเป็นคณะ ประกอบด้วยแม่เพลงประมาณ 2-3 คนและลูกคู่ทำหน้าที่รับคำตักซึ่งจะมีก็คนก็ได้เพราะจะเปิดโอกาสให้ผู้มาร่วมงานรับคำตักเป็นลูกคู่ไปด้วย การเล่นเพลงคำตักจะจบลงเมื่อนาคเข้าสู่พระอุโบสถเพื่อประกอบพิธีบวช

เมื่อถึงเวลาบวชจะแห่นาคทักษิณาวรรตรอบอุโบสถ 3 รอบ จากนั้นนาคจะบูชาพทธสีมาที่หน้าอุโบสถ โดยใช้กรวยพนมที่ถือมา บางแห่งจะมีการโปรยทานด้วย หลังจากนั้นญาติมิตรจะอุ้มนาคเข้าโบสถ์ โดยพยายามระมัดระวังไม่ให้เจ้านาคเหยียบธรณีประตู

ซึ่งชาวปักข์ได้เรียกว่า "หัวหนาม" โดยเด็ดขาด เมื่อเข้าโบสถ์แล้วจะกระทำพิธีบวชขั้นตอนจะคล้ายกับพิธีบวชในภูมิภาคอื่นทั่วไป

เจริญ ตันมหาพราน (2536 หน้า 89 - 95) ได้กล่าวถึงรูปแบบของพิธีกรรมการบวชของภาคเหนือ ซึ่งจะเรียกกันว่า "ประเพณีปอยบวชเบิกข์" ลักษณะและการจัดงานบวชส่วนใหญ่จะคล้ายคลึงกับภาคอื่นๆ แต่อาจจะมีส่วนที่แตกต่างกันบ้าง ขึ้นอยู่กับเอกลักษณ์ของแต่ละกลุ่มชน ในส่วนที่มีความแตกต่างกันนั้นก็คือ ประเพณีการบวชลูกแก้วหรือบรรพชาสามเณรของชาวไทยใหญ่ ในจังหวัดแม่ฮ่องสอนซึ่งมีวิธีการบวช 2 อย่าง คือการโกนผม นุ่งขาวห่มขาวไปบวชเรียกว่า "ขามดิบ" (บวชดิบ) และวิธีที่นิยมมากคือปอยสำอาง ซึ่งสำอางจะแต่งกายคล้ายเจ้าชายโบราณ คือสวมเสื้อแขนกระบอกเอวอนแบบเจ้าชายไทยใหญ่ นุ่งผ้าโจงกระเบน สวมสร้อยคอ ทำด้วยทองคำที่เรียกว่า แคนคอ สวมแหวน สวมกำไล ใช้ผ้าแพรพันศีรษะแซมด้วยดอกไม้ธูปเทียนหรือสวมมงกุฏ นิยมนั่งบนบ่า (ซัดอ) หรือขี่ม้าเลียนแบบเจ้าชายสิทธัตถะออกผนวช สำหรับผู้ที่บวชเป็นพระภิกษุเรียกว่า "จางลอง" นิยมขี่ม้าเท่านั้น

การจัดงานปอยสำอางจะจัดกัน 3 วัน คือวันแรก คือ วันรวมสำอาง เด็กที่จะบรรพชาเป็นสามเณรนั้น บิดา มารดาจะรับตัวไปแต่งกายที่วัด เมื่อลูกแก้วโกนหัวแล้ว ญาติพี่น้องที่เป็นผู้หญิงจะช่วยทาหน้า เขียนคิ้วและแต่งตัวอย่างประณีต ในตอนสายวันรวมสำอาง เมื่อสำอางแต่งกายเสร็จ ตะแป (ผู้ดูแลสำอางรวมถึงผู้ที่ให้สำอางขึ้นบ่า) จะแยกจากวัดแห่ไปตามถนน เพื่อขอขมาลาโทษผู้ใหญ่และรับการให้ศีลให้พรและผูกข้อมือ

วันที่สอง เป็นวันแห่ครัวทานที่ยิ่งใหญ่ ตะแปจะพาสำอางทั้งหมดออกไปแห่รอบๆ เมืองแม่ฮ่องสอน แล้วมุ่งสู่วัดพร้อมด้วยขบวนพ่อนที่แต่งกายพื้นเมือง โดยมีดนตรีขับกล่อม เวลากลางคืนหลังจากที่สำอางอาบน้ำเสร็จ พร้อมกับแต่งกายด้วยชุดสำอางชุดใหม่เพื่อเข้าพิธีอัญเชิญซึ่งคล้ายกับการทำขวัญนาคของภาคกลาง

วันที่สาม ตอนเช้า ตะแปจะแยกสำอางทำการขอขมาผู้ใหญ่หรือเรียกตามภาษาถิ่นว่า "การกันตอ" จนกระทั่งบ่ายจะมาชุมนุมกันที่วัด เพื่อรอเวลากระทำพิธีบวชจากพระสงฆ์ที่มาจากอารามต่างๆ ซึ่งได้รับนิมนต์มาเป็นพระอุปัชฌาย์ในงานนี้ ซึ่งจะมีมากเพียงพอกับสำอาง ให้นำคกล่าวคำขอบวช เมื่อได้รับอนุญาตการบวช แล้วจะรับจีวรจากบิดา มารดา หลังจากนั้นก็ครองผ้าใหม่เป็นสีเหลืองในเพศของสามเณร

เมื่อพิธีการบวชเสร็จสิ้น ในตอนเย็น คณะตะแปสำอางจะแห่แหนไปบ้านของเจ้าภาพสำอางเพื่อ "ตอกะชู" (ขอร่างวัล) หนึ่งเมื่อปอยสำอางเสร็จแล้ว บางเจ้าภาพจะมีการเฉลิมฉลองงานอีกครั้งหนึ่งเรียกว่า "อ่องปอย" จัดเป็นเครื่องไทยทานถวายพระทันที หลังจากพระสงฆ์

ได้อัญมิตนาแล้วถวายภัตตาหารแก่พระภิกษุและสามเณรที่บวช แล้วจึงจัดเลี้ยงอาหารผู้มาร่วมพิธี

จ. เปรียญ. (นามแฝง) (2532 หน้า 39 – 50) ได้กล่าวถึงรูปแบบของพิธีกรรมการบวชของชาวอีสานว่า ก่อนที่จะถึงวันอุปสมบท ผู้จะบวชจะต้องนำพานใส่ดอกไม้ ธูป เทียน ไปบอกญาติพี่น้อง หรือผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือและจะต้องหัดท่องบทสวดมนต์รวมทั้งบทขนานนาคให้ได้

ในวันสุกดิบ ตอนเย็นจะนิมนต์พระมาสวดมนต์และฟังเทศน์ กลางคืนจะมีการนั่งกองบวช (การฉลองการบวช) ซึ่งจะมีการละเล่นต่างๆ เช่น หมอลำ หมอแคน เป็นต้น เมื่อถึงวันบวชจะให้ผู้จะบวชสมาทานศีลห้าก่อน ครั้นเวลาประมาณ 10 นาฬิกา จะโกนผมชำระร่างกาย เสร็จแล้วจะประกอบพิธีทำขวัญนาค เนื้อหาจะกล่าวถึงตั้งแต่ปฏิสนธิจนถึงบวชและพรรณนาถึงคุณบิดา มารดา เวลาทำขวัญนาคจะมีบายศรีใบตอง 5 ชั้น บายศรีปากชาม ขนมมะพร้าว กล้วยน้ำว่า เมื่อทำขวัญเสร็จแล้วจะทำการเวียนเทียนรอบนาค ระหว่างที่เวียนเทียนนั้นจะให้ ลั่นฆ้องชัย ปี่พาทย์หรือดนตรี จะบรรเลงในขณะนี้ การเวียนเทียนจะเวียนจากซ้ายไปขวา จนครบ 5 รอบ แล้วจะแห่ นาคไปบวชที่วัด

ขณะกำลังจะออกจากบ้าน จะให้เอาฤกษ์เอาชัยแล้วจึงแห่ขบวนไปที่วัด โดยมี บิดาอุ้มบาตร มารดาอุ้มไตรครอง ญาติพี่น้องจะช่วยกันถือเครื่องอัฐบริขารต่างๆ รวมทั้งของถวายพระอันดับ เมื่อถึงวัดแล้วจะเวียนรอบโบสถ์ 3 รอบ แล้วให้นาคไปรยทาน จากนั้นบิดา มารดาจะจูงนาคเข้าโบสถ์ เมื่อครองผ้า ปี่พาทย์ มโหรีจะบรรเลงพร้อมกัน

เมื่อกระทำพิธีบวชเสร็จแล้ว จะรับของถวายจากญาติพี่น้องแล้วกรวดน้ำเพื่อแผ่ส่วนกุศลให้ญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว การฉลองพระบวชใหม่นั้นจะกระทำในวันรุ่งขึ้นหรือเวลาใดก็ได้แล้วแต่จะเห็นว่าสะดวก การนิมนต์พระมาสวดมนต์เย็น ฉ้นเช้า จะนิมนต์พระ 5,7,9 หรือ 11 รูปก็ได้แล้วแต่เจ้าภาพ แต่จะต้องนิมนต์พระใหม่มาด้วย ในวันฉลองจะให้พระใหม่นั้นตั้งบาตรก่อนเป็นรูปแรก แล้วหลังจากนั้นจะเป็นผู้ที่มาในงานเป็นคนตั้งบาตรต่อๆ ไป เสร็จแล้วพระจะฉ้นเช้า ซึ่งพระใหม่ก็จะฉ้นด้วย หลังจากฉ้นเสร็จแล้วพระใหม่จะถวายสิ่งของต่างๆ เช่น ดอกไม้ ธูป เทียน เป็นต้น ให้กับพระที่มาฉ้นเข้าทุกรูป

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ในส่วนของรูปแบบของพิธีกรรมการบวชของชาวไทยในภาคต่างๆ มีรูปแบบในการประกอบพิธีกรรมที่คล้ายๆ กัน โดยมีพิธีกรรมของฝ่ายพระสงฆ์เป็นหลัก ซึ่งจะต้องปฏิบัติเหมือนๆ กัน ความแตกต่างของพิธีกรรมการบวชของภูมิภาคต่างๆ อยู่ที่การแห่ นาค

การทำขวัญนาค และส่วนปลีกย่อยอันเป็นส่วนประกอบอื่นๆ เช่น อาหารที่ใช้ในการเลี้ยงพระและเลี้ยงแขกที่มาร่วมงาน อนึ่ง พิธีกรรมการบวชแม้จะเป็นพิธีกรรมของพระพุทธศาสนาโดยตรง แต่ก็มีพิธีกรรมของพราหมณ์มาผสมในขั้นตอนต่างๆ ของพิธีกรรม เช่น การทำขวัญนาค การเวียนเทียน โบกควัน การแห่ส่อนนาค เป็นต้น นี่เป็นเอกลักษณ์ประการหนึ่งของการประกอบพิธีกรรมโดยทั่วไปในสังคมไทย

5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม

ในงานวิจัยนี้ จะได้กล่าวถึงงานวิจัยที่แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมโดยทั่วไปในสังคมไทยก่อน จากนั้นจึงจะกล่าวถึงงานวิจัยที่แสดงถึงการเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรมต่อไป

วัชรกร คคคง (2538 บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องวัฒนธรรมของหมู่บ้านในชนบท จังหวัดพิษณุโลก : ศึกษาเฉพาะประเพณีความเชื่อและการละเล่นของหมู่บ้านไผ่ขอน้ำ อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก พบว่าหมู่บ้านไผ่ขอน้ำเป็นหมู่บ้านเก่าแก่ ผู้คนได้ตั้งหลักแหล่งเป็นชุมชนมาไม่ต่ำกว่า 200 ปี ที่ตั้งของหมู่บ้านติดกับแม่น้ำน่าน มีประชากร 427 คน ครัวเรือน ตั้งอยู่ในเขตตำบลมะตูม อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพทำนา ฐานะค่อนข้างยากจน

การปฏิบัติทางวัฒนธรรมด้านประเพณี ส่วนใหญ่ยังคงมีการปฏิบัติกันอยู่ แต่ได้เปลี่ยนแปลงไปจากรูปแบบเดิมตามสภาพและกาลเวลา ส่วนการละเล่นปัจจุบันมีการปฏิบัติกันน้อย ประเพณีที่เกี่ยวกับการบวช การแต่งงาน การตายยังได้รับการปฏิบัติมาก ประเพณีที่ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการปฏิบัติมากที่สุด คือการแข่งเรือ การทำบุญกลางบ้าน การทำขวัญข้าว และการฉลองแม่โพสพ ร่องลงมา คือการลอยกระทงและวันสงกรานต์ ประเพณีและพิธีกรรมทางศาสนาที่ยังได้รับการปฏิบัติอยู่คือวันออกพรรษา วันวิสาขบูชา ประชากรที่มีอายุมากกว่า 45 ปี จะปฏิบัติตามประเพณีและพิธีกรรมมากกว่าผู้ที่มีอายุน้อยกว่า 45 ปี

เรืองรัตน์ ฤทธิวิรุฬห์ (2541 บทคัดย่อ) ได้วิจัยเรื่องการแข่งขันเรือยาวประเพณี : ภาพสะท้อนวิถีชีวิตชาวพิษณุโลก พบว่าประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อของคนในชุมชนมีความเกี่ยวข้องกับผีสงเทวดาและพุทธศาสนาอย่างแยกกันไม่ออก ดังจะเห็นได้จากกระบวนการแข่งเรือ ซึ่งเริ่มจากการขุดเรือไปจนถึงการแข่งขันเรือ จะมีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับไสยศาสตร์หรือสิ่งเหนือธรรมชาติทุกขั้นตอน

ในส่วนที่เกี่ยวกับพุทธศาสนานั้น การแข่งขันเรือเริ่มมาจากการไปทำบุญหรือทอดกฐินที่วัด ในระยะต่อมาเมื่อมีการแข่งขันเรือยาวอย่างเป็นทางการระหว่างชุมชน วัดกลายเป็นผู้อุปถัมภ์

หรือเป็นศูนย์กลางของชุมชนในการรวมคนมาเข้าร่วมแข่งขัน การแข่งขันเรือยาวเป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่นที่แสดงออกให้เห็นในกระบวนการแข่งขันเรือยาว โดยจะเห็นได้จากภูมิปัญญาในการเสาะแสวงหาไม้ การคัดเลือกไม้ การขุดเรือ การแต่งเรือและการทำพิธีกรรมต่างๆ ซึ่งมีผลทางจิตวิทยาในการแข่งขัน

การแข่งขันเรือยาวได้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของคนในชุมชนในยุคต่างๆ คือ ในยุคก่อน พ.ศ. 2504 ความสัมพันธ์ของประชาชนเป็นแบบพี่น้อง พี่งพาอาศัยและร่วมมือกัน โดยมีความศรัทธาในพุทธศาสนาเป็นแกนกลาง ส่วนในปัจจุบันความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเป็นความสัมพันธ์ในเชิงผลประโยชน์ มีลักษณะตัวใครตัวมัน ขนบธรรมเนียมประเพณีที่มีมาแต่ดั้งเดิมได้เปลี่ยนแปลงไปและบางอย่างก็สูญหายไป เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไป ทำให้วิถีชีวิตของชุมชนมีการปรับปรุงตัวเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย

สุรพล สุกุณา (2540 บทคัดย่อ) ได้วิจัยวัฒนธรรมของหมู่บ้านในชนบทจังหวัดอุทัยธานี : ศึกษาเฉพาะประเพณี ความเชื่อและการละเล่นของหมู่บ้านท่าโพพันธ์ อำเภอนหนองขาหย่าง จังหวัดอุทัยธานี พบว่า หมู่บ้านท่าโพพันธ์ เป็นหมู่บ้านเก่าแก่ ผู้คนได้ตั้งหลักแหล่งเป็นชุมชนมาไม่ต่ำกว่า 200 ปี ที่ตั้งของหมู่บ้านติดกับลำคลองโพ เป็นหมู่บ้านขนาดกลาง มี 523 ครัวเรือน ตั้งอยู่ในเขตตำบลท่าโพพันธ์ อำเภอนหนองขาหย่าง จังหวัดอุทัยธานี ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพทำนาฐานะปานกลาง

การปฏิบัติทางวัฒนธรรมด้านประเพณี ความเชื่อ ส่วนใหญ่ยังคงมีการปฏิบัติกันอยู่ แต่ได้เปลี่ยนแปลงในจากรูปแบบเดิมตามสภาพและกาลเวลา ประเพณีสำหรับครอบครัวยังได้รับการปฏิบัติมาก คือประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการบวช การแต่งงาน การตาย ประเพณีเกี่ยวกับส่วนรวมที่ยังได้รับการปฏิบัติอยู่ ผู้ที่มีอายุมากกว่า 55 ปี ปฏิบัติมากกว่าผู้ที่มีอายุน้อยกว่า 55

สุรียา สมุทคุปดีและคณะ (2536 บทคัดย่อ) ได้วิจัยเรื่องจากยอดห้วยถึงบุญบึง : สิทธิอำนาจและระบบการจัดการทรัพยากรพื้นบ้านของชุมชนชาวนาลุ่มน้ำชี พบว่าชาวนาลุ่มน้ำชีได้สร้างมโนทัศน์ทางวัฒนธรรมเรื่อง "ผีอารักษ์" ขึ้นมาแล้วใช้ความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาประจำปีเป็นกลไกทางสังคม ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของส่วนรวม พิธีกรรมในแต่ละชุมชนมีชื่อเรียกต่างกัน เช่นบุญยอดห้วย บุญยอดน้ำเป็นต้น แต่พิธีกรรมและความเชื่อเรื่องผีเหล่านั้นมีความสำคัญในการควบคุมและการจัดการกับทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นทรัพยากรสาธารณะ

ระบบการจัดการทรัพยากรพื้นบ้าน ที่มีรากฐานมาจากความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนา ดังกล่าว เป็นระบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและการต่อสู้ช่วงชิงอำนาจในการจัดการทรัพยากรดังเช่นที่กำลังเป็นอยู่ในชนบทอีสานปัจจุบัน ระบบการจัดการทรัพยากรพื้นบ้านของชุมชนอีสานลุ่มแม่น้ำชี เป็นทางเลือกหนึ่ง ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่สามารถให้ผลประโยชน์ได้ทั้งชาวบ้านและหน่วยงานรัฐ รวมทั้งสามารถรักษาความสมดุลของระบบนิเวศได้อย่างเหมาะสม

สรุปได้ว่า การปฏิบัติตามประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ในสังคมไทยเป็นวัฒนธรรมที่ได้รับการสืบทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษ แต่ด้วยสภาพทางสังคมและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป จึงทำให้ประเพณีและพิธีกรรมมีการปรับตัวเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพทางสังคมและวัฒนธรรมในปัจจุบัน

6. งานวิจัยที่เกี่ยวกับพิธีกรรมการบวช

งานวิจัยที่เกี่ยวกับพิธีกรรมการบวชนี้ เป็นงานวิจัยที่แสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรมการบวช ซึ่งเป็นผลมาจากปัจจัยที่แตกต่างกัน ดังรายละเอียดที่ได้นำมาเสนอดังต่อไปนี้

สุริย์ บุญญานุพงศ์และสุรศักดิ์ บ่อมทองคำ (2540 หน้า 60 – 63) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ประเพณีเพื่อการท่องเที่ยว : จุดเปลี่ยนของระบบสังคม พบว่าพิธีปอยสง่าลง เป็นพิธีกรรมหนึ่งที่สะท้อนถึงศรัทธา ความเชื่อมั่นทางพระพุทธศาสนาของชาวไทยใหญ่ แนวคิดสำคัญของพิธีกรรมการบวช คือการสร้างบุคคลากรเพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนา พิธีปอยสง่าลงจึงเป็นงานบุญที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของกลุ่มชาวไทยใหญ่ บุคคลใดที่เข้าร่วมในพิธีกรรมนี้ ไม่ว่าจะด้วยการร่วมแรงกายหรือแรงทรัพย์ ถือว่าได้านิสงส์แห่งผลบุญอันยิ่งใหญ่ด้วยกันทุกคน

การจัดงานจึงเกิดจากความศรัทธา ความพร้อมใจของทุกคนในชุมชนผู้ที่เป็นเจ้าภาพใหญ่ในการจัดงาน เป็นผู้ที่ได้รับการยกย่อง นับถือและได้รับเกียรติอย่างสูงสุด ทั้งก่อนการจัดงานและหลังจากการจัดงานแล้ว เพราะผู้ที่ได้รับการขอให้เจ้าภาพใหญ่ในการจัดงาน ต้องเป็นผู้ที่คนในชุมชนให้การยอมรับ ให้ความเคารพนับถือ ยกย่องและต้องเป็นผู้มีฐานะดี หลังจากเสร็จพิธีแล้วเจ้าภาพใหญ่ยังได้รับความยกย่องจากสังคม โดยการเรียกขานด้วยคำนำหน้านามว่า พ่อสง่าแม่สง่า

รูปแบบการจัดงานนั้นเมื่อมีการจัดงานทุกคนจะพร้อมใจกัน มาร่วมแรงด้วยความอิมเมใจ ในผลบุญที่จะได้รับ การทำงานในหน้าที่ต่างๆ ไม่จำเป็นต้องมีการมอบหมายหน้าที่ ใครมีความสามารถด้านใดก็ทำงานด้านนั้น ใครว่างเวลาใดก็มาทำเวลานั้น ไม่มีใครคิดว่างานใดมีความสำคัญมากกว่างานใด ทุกคนมีความเข้าใจที่ตรงกันว่า งานทุกงานต้องเสร็จเรียบร้อย

ให้ตรงเวลา งานทุกงานมีความสำคัญเท่าเทียมกัน คนที่เป็นหัวหน้าช่างก็อาจช่วยจักตอกหรือแบกหามได้ การทำงานในลักษณะนี้จะเกิดขึ้นไม่ได้เลยหากคนในชุมชนไม่มีระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่แน่นแฟ้น และมีความรักใคร่กันอันดีต่อกัน การจัดงานปอยสาบลองแต่ละปีจึงเปรียบเสมือนตัวชี้วัดระดับความสัมพันธ์ทางสังคมและระดับชั้นทางสังคมของคนในชุมชนได้ประการหนึ่ง นอกจากนี้ยังเป็นสิ่งบ่งบอกถึงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ประเพณีของชนชาวไทยใหญ่

ปัจจุบัน ปอยสาบลองถูกนำมาเสนอต่อสาธารณชนในฐานะ "สินค้า" เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว ซึ่งจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบให้เหมาะสมแก่การเป็นสินค้า ที่จะนำกำไรมาสู่ชุมชนได้คุ้มกับการลงทุน ดังนั้นเพื่อที่จะสามารถพัฒนารูปแบบของพิธีการให้มีความเหมาะสมและสามารถดึงดูดใจนักท่องเที่ยวได้ หน่วยงานของรัฐจึงต้องเข้ามาดำเนินงานในฐานะผู้ประสานงานการจัดพิธี

การเข้ามาจับบทบาทของหน่วยงานของรัฐ เป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงระบบความสัมพันธ์ของผู้ร่วมงาน เพราะรัฐเป็นผู้มีสถานภาพเป็น "เจ้านาย" ในสายตาของประชาชน การมอบหมาย การสั่งการที่เป็นระเบียบขั้นตอน ได้ทำลายระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชนลง การเข้ามามีส่วนร่วมในงานจึงเกิดขึ้นจากระบบการจ้างแรงงาน การสั่ง การขอความร่วมมือในการดำเนินงาน ซึ่งทำให้ความรู้สึกเป็นเจ้าของงานของคนในชุมชนหมดไป รูปแบบการจัดพิธีกรรมจึงเป็นเพียง "การแสดง" ให้นักท่องเที่ยวได้ชม เช่นเดียวกับแนวคิดของพิธีกรรมที่เปลี่ยนไป เด็กๆ ที่เข้าพิธีไม่ได้มีแนวคิดที่จะเข้าไปเรียนรู้พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ เพื่อสืบอายุพระพุทธศาสนาเช่นที่เคยเป็นมาในอดีต หากแต่เป็นเพียงเด็กที่ได้ชื่อว่าผ่านพิธีกรรมนี้มาแล้วเท่านั้น เพราะส่วนใหญ่จะสึกในวันรุ่งขึ้นหลังจากพิธี

การศึกษาในครั้งนี่ เป็นเพียงการนำเสนอผลกระทบอย่างหนึ่งของการจัดกิจกรรมประเพณีเพื่อตอบสนองการท่องเที่ยว ในประเด็นที่เกี่ยวกับระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชน เพราะขณะที่การเปลี่ยนแปลงรูปแบบประเพณี เพื่อการท่องเที่ยว ได้ทำลายระบบความสัมพันธ์ทางสังคมแบบเดิมให้หมดไป ก็ได้สร้างระบบความสัมพันธ์ทางสังคมแบบใหม่ ซึ่งเป็นระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่ไม่เป็นผลดีต่อการรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชน รวมทั้งไม่เป็นผลดีต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาด้านต่างๆ ขึ้นมาแทน ระบบความสัมพันธ์แบบใหม่นี้เป็นระบบที่คนในชุมชนมีความห่างเหินกันมากขึ้น เป็นระบบที่คนจะต้องคิดคำนวณทุกครั้งก่อนจะตัดสินใจร่วมกิจกรรมใดๆ ทางสังคมว่า การมีส่วนร่วมนี้ตนเองจะได้ประโยชน์คุ้มหรือไม่และใครจะได้ประโยชน์มากกว่า ซึ่งหากระบบคิดคำนวณเช่นนี้เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ก็เป็นเรื่องยากยิ่งที่จะสามารถรักษาวัฒนธรรมประเพณีใดๆ ไว้ได้อย่างสมบูรณ์

ที่หาดเลี้ยว โดยมีความมุ่งหวังที่จะศึกษาประเพณีบวชพระที่ข้างแห่นาคที่หาดเลี้ยว อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย โดยเป็นลักษณะของการผสมผสานงานวิจัยในรูปของการวิจัยเอกสาร และการวิจัยภาคสนาม ซึ่งเริ่มจากการศึกษาข้อมูลและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชุมชนหาดเลี้ยว ผลการศึกษาพบว่า หาดเลี้ยวเป็นตำบลหนึ่งของอำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย ซึ่งแบ่งการปกครองออกเป็น 5 หมู่บ้าน ประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวพวนที่อพยพมาจากเมืองพวน แขวงเมืองเชียงขวาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ประเพณีบวชพระที่ข้างแห่นาค เริ่มในปีใดไม่มีหลักฐานปรากฏชัดเจนแต่ชุมชนพวนเชื่อกันว่า เริ่มในปีพุทธศักราช 2387 ซึ่งเป็นปีที่มีการฉลองอุโบสถและฉลองวัดหาดเลี้ยว

รูปแบบของพิธีกรรมในประเพณีบวชพระที่ข้างแห่นาคแบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอน คือ กวรถีรียมงาน จะจัดเตรียมล่วงหน้า 1 ปี เพื่อเตรียมงบประมาณ ช้าง ดนตรี ฯลฯ วันแห่นาค ตรงกับวันที่ 7 เมษายน จะนำนาคแห่ด้วยขบวนช้างไปรวมกันที่วัด จากนั้นจะแห่นาคไปรอบๆ หมู่บ้านแล้วกลับมาทำขวัญนาคที่บ้าน วันอุปสมบท ตรงกับวันที่ 8 เมษายน จะทำการอุปสมบทที่วัดหาดเลี้ยว ตามขั้นตอนการอุปสมบทโดยทั่วไป แนวคิดเกี่ยวกับประเพณีบวชพระที่ข้างแห่นาค ในการจัดกิจกรรมต่างๆ จะเน้นคำสอนของพระพุทธศาสนาและมีความเชื่อในเรื่องชาตก คือ เวสสันดรชาตก

พิธีกรรมมีพลังและมีคุณค่ามากในสังคม ในปัจจุบันการปฏิบัติพิธีกรรมมีความแตกต่างไปจากอดีต ทั้งในด้านแนวคิด รูปแบบและเนื้อหา พิธีกรรมในอดีตมุ่งเน้นในเรื่องของสิ่งเหนือธรรมชาติ ความศักดิ์สิทธิ์หรือบุญ ในขณะที่พิธีกรรมในปัจจุบันมุ่งเน้นไปที่เศรษฐกิจ ซึ่งทำให้พิธีกรรมในปัจจุบันถูกลดคุณค่าลงเป็นจุดขายทางการท่องเที่ยวเท่านั้น

กล่าวโดยสรุปได้ว่า พิธีกรรมหมายถึงงานหรือกิจกรรมที่จัดขึ้นตามลัทธิความเชื่ออย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเมื่อจัดขึ้นแล้วทำให้เกิดความสบายใจ และในบางกรณีอธิบายว่าทำให้ได้บุญ

พิธีกรรมเกิดจากความเชื่อของมนุษย์อันเนื่องมาจากความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งไม่มีตัวตนและพิสุจน์ไม่ได้ว่าคืออะไร แต่มนุษย์ก็เชื่อและประจักษ์ด้วยใจว่ามีอยู่ มนุษย์จะประกอบพิธีกรรมต่างๆ เพื่อให้สิ่งนั้นบันดาลสิ่งที่มนุษย์ต้องการ ต่อมาเมื่อมนุษย์มีการยอมรับนับถือศาสนาแล้ว มนุษย์ได้จัดทำพิธีกรรม โดยมีเป้าหมายคล้ายคลึงกันกับในอดีต คือ เพื่อให้เกิดความสบายใจและความมั่นคงของจิตใจ ทั้งนี้เพราะพิธีกรรมเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ รวมทั้งเป็นสื่อที่รวมจิตใจของคนในสังคมให้ผสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน นอกจากนั้นพิธีกรรมยังเป็น

กฎเกณฑ์ของสังคมที่สมาชิกยึดถือและประพฤติปฏิบัติ เพื่อตอบสนองความต้องการและความรู้สึกของมนุษย์ แล้วยังเป็นสิ่งสำคัญในโครงสร้างความมั่นคงของสังคมอีกด้วย

พิธีกรรมเป็นส่วนหนึ่งของสังคม เมื่อสังคมโดยส่วนรวมเปลี่ยนแปลงไป ย่อมส่งผลกระทบถึงพิธีกรรมด้วย กล่าวคือทำให้พิธีกรรมเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย พิธีกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปนั้นบางส่วนก็ทำให้สังคมดีขึ้น บางส่วนก็ทำให้สังคมแย่ลง

พิธีกรรมในสังคมไทยมีหลายลักษณะ เช่น พิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิต พิธีกรรมสำหรับสังคม นอกจากนั้นพิธีกรรมในสังคมไทย ยังมีลักษณะเป็นการผสมผสานระหว่างความเชื่อแบบพุทธศาสนา ความเชื่อแบบศาสนาพราหมณ์ และความเชื่อแบบผีหรือสิ่งเหนือธรรมชาติ

พิธีกรรมการบวช เป็นพิธีกรรมหนึ่งของสังคม มีประโยชน์ทั้งต่อตัวผู้บวชเองและยังมีประโยชน์ต่อครอบครัวตลอดจนสังคมโดยรวมอีกด้วย พิธีกรรมการบวชของชาวไทยในภาคต่างๆ มีรูปแบบในการประกอบพิธีกรรมคล้ายคลึงกัน โดยมีพิธีกรรมของฝ่ายพระสงฆ์เป็นหลักที่จะต้องปฏิบัติเหมือนกัน ความแตกต่างของพิธีกรรมการบวชอยู่ที่รูปแบบพิธีกรรมในส่วนของชาวบ้าน เช่น การแห่ناق การทำขวัญนาคและส่วนปลีกย่อยอันเป็นส่วนประกอบอื่นๆ เช่น อาหารที่ใช้ในการเลี้ยงพระและเลี้ยงแขกที่มาร่วมงาน

พิธีกรรมการบวชแม้จะเป็นพิธีกรรมของพระพุทธศาสนาโดยตรง แต่ก็ยังมีพิธีกรรมของพราหมณ์และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหนือธรรมชาติมาผสมผสานในขั้นตอนต่างๆ ของพิธีกรรม เช่น การทำขวัญนาค การเวียนเทียนโบกควัน การแห่ส่อนนาค เป็นต้น นี่เป็นเอกลักษณ์ประการหนึ่งของการประกอบพิธีกรรมโดยทั่วไปในสังคมไทย

พิธีกรรมมีพลังและมีคุณค่าในสังคมในแง่มุมต่างๆ ในปัจจุบันการประกอบพิธีกรรมมีความแตกต่างไปจากอดีต ทั้งในด้านแนวคิด รูปแบบและเนื้อหา พิธีกรรมในอดีตมุ่งเน้นในเรื่องของสิ่งเหนือธรรมชาติ ความศักดิ์สิทธิ์หรือบุญ ในขณะที่พิธีกรรมในปัจจุบันมุ่งเน้นไปที่เศรษฐกิจ ซึ่งทำให้พิธีกรรมบางพิธีกรรมในปัจจุบันถูกลดคุณค่าลงเป็นเพียงจุดขายอย่างหนึ่งของการส่งเสริมการท่องเที่ยวเท่านั้น